

A NEMZETISÉGI KÉRDÉS AZ OLASZ HADIFOGSÁGBAN ÉS AZ OLASZORSZÁGI NEMZETISÉGI LÉGIÓK PROBLEMATIKÁJA¹

A katonák nemzetiségi összetételének változatossága volt a Monarchia hadseregének egyik gyenge pontja. A vezényleti nyelvet, vagyis a kommunikációt még csak-csak sikerült megoldani, de a birodalom hátországában is felbukkantak a különféle etnikumok közötti ellentétek. Az ebből adódó feszültségek a harcoló alakulatok között, a hadifogságban és a visszaemlékezésekben is megjelentek. Amikor 1918 elejére az antant elfogadta a Monarchia felosztásának elvét, a nemzetiségi kártya kijátszása tovább erősítette az érdekelt nemzetiségekkel szembeni ellenérzéseket. Ezeket a konfliktusokat jórészt személyes és szubjektív tényezők határozták meg, amelyek elemzéséhez a mikró és a makró adatok is felettebb hiányosan állnak rendelkezésünkre. A levelek, hivatalos jegyzőkönyvek, utólagos beszámolók mind értékes források, de csak egy-egy mikrokozmoszba nyújtanak betekintést, és azt is szubjektív szűrőkön keresztül. Még a hadifoglyok nemzetiségi összetételéről sem áll rendelkezésünkre hiánytalan adatsor, hiszen csak 1918 tavaszától kezdve ismerünk ilyen információkat tartalmazó kimutatásokat. A kérdéskör bemutatását így szükségszerűen a nagyobb folyamatok és pár apró jelenség bemutatására kell korlátozni. Jelen tanulmányomban arra vállalkozom, hogy felvázoljam: a táborokban miként kezelték az olasz hatóságok a nemzetiségi kérdést, ez mennyire volt érezhető probléma, illetve kitérek azon folyamatokra, amelyek következtében megalakultak a nemzetiségi légiók, és ezek kapcsán arra is, hogy a légiók miként hatottak a hadifogolytáborok lakóinak életére.

A hadifogság és a nemzetiségi ellentétek

A Monarchia katonáit fogságba esésük után két fő csoportra osztották az olasz hatóságok:

a) szlávok (bosnyákok, csehek, lengyelek, horvátok, ruszinok, szerbek, szlovákok) és románok;

b) osztrákok és magyarok.²

Az olasz hatóságok nem nagyon tudták megkülönböztetni a különféle nációkat, a kategorizálás önbevallás alapján történt. Jan Zamorski, az olaszországi lengyel bizottság egyik tagja például a neki küldött levelek alapján arról győződött meg, hogy a német-, a magyar- és a lengyelajkú hadifoglyok szétválasztása sok helyen még 1918 tavaszán se történt meg, és számos lengyel hadifogly, különösen a zsidó vallásúak, nem is kívántak külön csoportba

¹ A tanulmány megírásához szükséges kutatásokat a Magyar Állami Eötvös Ösztöndíj keretében létrejött MAEÖ2018-2019/280233. számú támogatási szerződés tette lehetővé.

² ACS, PCM PGM, 99. Raccolta delle disposizioni di carattere permanente relative ai prigionieri di guerra e ai disertori del nemico, Giugno 1916, Intendenza Generale dell'Esercito, Ufficio del Capo di Stato Maggiore. 11. o.

kerülni.³ Az olasz hatóságoknak komolyabb tapasztalatuk egyáltalában nem volt ezekre a nemzetekre vonatkozóan: a csehekkel például legutoljára 1848–49-ben, illetve 1866-ban volt dolga az olasz lakosságnak, és az őket megjelölő „boemo” szó jelentése a kegyetlenség és a barbárság szinonimájaként az első világháború idejére egy a gyerekeket rettegésben tartó mumust takart, miközben élő cseh az első világháborúba történő belépéskor alig tartózkodott Olaszország területén.⁴ A nemzetiségi felosztás azon a feltételezésen alapult, hogy a magyar- és németajkú katonák között kevésbé valószínű konfliktus, mint ők és a többi nemzetiség tagjai között. Habár a magyar- és németajkúak között is voltak súrlódások,⁵ utólag visszatekintve a felosztás alapvetően vállalhatóan tűnt. A kategorizálás viszont meglehetősen felületes elvek szerint történt a „szlávok” esetében. Eleve a románokat is ide sorolták, miközben ők a saját nemzeti ébredésük részeként a szlávoktól történő távolodásra törekedtek kulturális téren. Ráadásul a cseh-morva területről származó, a rutén, vagy a horvát nemzetiségű hadifoglyok Monarchián belüli státusza között több volt a különbség, mint a hasonlóság. Mivel a hadifoglyok véleményüknek hangot adtak, így az olasz hatóságok is tudomást szereztek erről. Az Asinara szigetére szállított hadifoglyok esetében például nemcsak a levelezés alapján érzékelhették micsoda indulatok voltak a szerbek, horvátok, dalmátok és németajkúak,⁶ illetve a szláv és az osztrák–magyar katonák között, hanem a carabinierieknek nap mint nap törekedni kellett az incidensek megelőzésére.⁷ A fenti példa is mutatja, hogy a nemzetiségi kérdés élesen kihatott a hadifoglyok mindennapjaira, amiről az osztrák–magyar hatóságok is tudtak.

A hadifoglyok nemzetiségi szerinti felosztása nagyon korán, szinte azonnal beépült az olasz eljárásrendbe, de ekkor igazából csak az Orosz Birodalom által alkalmazott eljárást másolták. Itt viszont az olaszokkal ellentétben a szétválasztásnak propaganda célja volt: a német- és magyarajkúakat jellemzően minél távolabb, a birodalom belsejébe küldték; a szlávokat, olaszokat pedig az élhetőbb helyekre, ahol próbálták rábírní őket az átállásra az antant oldalára. Mivel az oroszországi hadifoglytáborokban az ellátást nem sikerült érezhetően javítani, illetve a hadifoglyok alapvetően nem politikai célokért küzdöttek, hanem az életben maradásért, így nagyon sokáig nem volt foganatja az orosz törekvéseknek, hiszen az átállásért cserébe az orosz hatóságok nem tudtak értékelhető különleges elbánást biztosítani.⁸ Olaszországban eleinte a helyszűke miatt eleve lehetetlen volt teljesen szétválasztani a nemzetiségi csoportokat egy táboron belül,⁹ így bármely probléma esetén maguk az oszt-

³ ACS, PCM PGM, 100, 1493. sz. Ojetti, 1918. május 21.; DDI 5/X. Lengyel Nemzeti Bizottság Olaszországi Delegációja, 1918. április 30. 620. sz., 488–491. o.

⁴ *Kykal* 2018. 90. o.

⁵ Papp János naplóját lásd *Szenti* 1988. 292. o.

⁶ Lásd Nikola Kolarevistch asinara-i hadifogly 1916. április 12-ei levelét Giorgio Petrovitshnak, aki az alessandriai Forte Gaviban raboskodott. ASDMAE, GPO 1915–1918, 250, 2660–75. sz. Riccio, 1916. május 23.

⁷ *Ferrari* 1929. 119. o.

⁸ *Residori* 2019. 110. o.

⁹ Lásd Luigi Daldosso trentói olasz naplóját, a Pinerolóban, a Vagnone laktanyában őriztek hadifoglyként. Az 1915. szeptember 10-ei beszámolója alapján több horvát és egy osztrák

rák–magyar, vagy szláv és román hadifoglyok kérték az áthelyezésüket egy másik táborba, amely kérést az olasz hatóságok rendszerint teljesítették. Ennek ellenére Bécs csak akkor kezdett el tiltakozni a nemzetiségi szétválasztás miatt, amikor Caporetto után ez már nemzetiségi légiók kialakítását vetítette előre.¹⁰ Korábban ugyanis a szétválasztás a különféle nemzetiségi konfliktusok csökkentésével azt is elérte, hogy a Monarchia ezen gyenge pontja kevésbé legyen szem előtt.

Ferrari vezérőrnagy könyvében¹¹ a nevük elhallgatását kérő, és magukat szlávként meghatározó asinarai hadifoglyoktól kapott információk alapján a nemzetiségi konfliktusokat a szlávok lenézésére, illetve a veszélyes feladatok elvégzése során a szláv csapatoknak a szükségesnél gyakrabban történő bevetésére vezette vissza. Ferrari tábornok tehát tudott a nemzetiségi konfliktusokról, alternatív magyarázatokat kapott a felügyelete alá tartozó szláv hadifoglyoktól az ellenszenv okaira nézve, viszont ezen információk – jelenlegi tudásunk alapján – csak a tábornok említett könyvébe épültek be, ugyanis az olasz kormányzat 1916 elején még egyáltalán nem kívánta kihasználni ezen feszültségeket. Annak ellenére, hogy már ekkor is volt rá igény.

Például a 238. számú tábori kórházban tartózkodó hadifogoly, Zbigniew Lukasiewicz főhadnagy Kanadában tartózkodó testvére 1916. február 29-ei levelében felvetette, hogy jelentkezzen önkéntesnek a kanadai hadseregbe, hogy a francia fronton küzdhessen a németek ellen.¹² Ezen szándék kialakulásához a hadifogolytársak kirekesztő viselkedése is hozzájárulhatott. Aureliu Spătau kadétot, illetve két román társát Baronissiben a magyar és német hadifogoly tisztek azzal vádolták, hogy barátkoztak az olaszokkal, osztrák–magyar-ellenes érzéseket tápláltak, illetve önként adták meg magukat, vagyis dezertáltak. Ez nehezen hihető vád, mivel a dezertőröket külön táborban őrizték az olasz hatóságok, és ha keveredtek is, akkor nem kellett gyanúsítgatni, mert ismert ténynek számított a foglyok egy csoportjának korábbi dezertálása. Spătau Casagiovéban már arról számolt be nagybátyjának, hogy őt és társait hazaárulónak tartják, akivel szóba se állnak. Ennek fényében azt kérelmezte, hogy beállhasson a román hadseregbe, és annak tagjaként felszabadíthassa a Bánátot és Erdélyt az elnyomó „barbároktól”.¹³ Mindezt akkor, amikor még nem tudhatott a román állam támadási szándékáról. A Spătauval szemben megfogalmazott vádak önbeteljesítő jóslatként működtek, hiszen elszigeteltségét a román nacionalista eszmék felkarolásával ellensúlyozta. Nem ismert, hogy az olaszországi román légióba belépett-e, de feltételezhető, hogy igen. A kadéttal szemben megfogalmazott vádak azt is példázzák, hogyan kezdett összefonódni a nemzetiségi és a dezertőr jelző. Mindez teljesen alaptalanul, hiszen 1919. május 1-jén, amikor a Monarchia már régen részeire bomlott, a csehszlovák, román és lengyel hadifoglyok

vitatkozott össze, vagyis ekkor még nem választották szét a két csoportot. *Residori* 2019. 151. o.

¹⁰ *Residori* 2019. 150–151. o.

¹¹ *Ferrari* 1929. 120. o.

¹² ASDMAE, GPO 1915–1918, 250, 2698-75. sz. átirat melléklete. Riccio, 1916. május 27.

¹³ ASMAE, GPO 1915–1918, 251, 936. sz. átirat 1680. sz. melléklete. Hadügyminisztérium Hadifoglyok és Internáltak Katonai Cenzúra Részlege, 1916. szeptember 8.

több mint ötöde nem lépett be a megfelelő nemzetiségi légióba, pedig ebből elméletileg csak előnyük származott volna.¹⁴

Olaszország összetett módon viszonyult a nemzetiségi légiók kérdéséhez. Eleinte csak két ilyen jellegű szervezetet lehetett volna létrehozni, egy szerbet és egy olaszt, habár a háborúba lépést követően több – meglehetősen irreális – kérés is eljutott az olasz hatóságokhoz. 1915 szeptemberétől rendszeres időközönként és több helyről is érkezett olyan jellegű megkeresés a római Külügyminisztériumba, amely a szerb hadsereg erősítését célozta. A sort a nisi olasz követ, Squitti távirata nyitotta, amely választ is adott a saját felvetésére: a szerb kézen lévő olasz nemzetiségű hadifoglyok kiszabadítására vonatkozó kéréseket a szerb hatóságok korábban mindig elutasították, illetve az olasz hadifogságból elengedett szlávok akár az olaszok ellenfeleivé is válhattak volna, így nem tanácsolta a tömeges átengedésüket.¹⁵ 1916 nyarán a római orosz nagykövet, Michail Nikolaevič Giers vetette fel informális módon Sidney Sonnino külügyminiszternek a szláv „nemzetiségű” hadifoglyok átengedését olasz részről a szaloniki szerb hadseregnek, de javaslatát Sonnino elutasította.¹⁶ Egy hónapra rá a római szerb követ kérte eredménytelenül az olasz kézen lévő szerb nemzetiségű hadifoglyok átengedését.¹⁷ 1916 októberében a francia hadvezetés az olasz Főparancsnokságon keresztül kérte Sonnino beleegyezését elsődlegesen jugoszláv, majd pedig cseh, és végül lengyel hadifoglyok toborzására, akik önkéntesként kiegészítették volna a szaloniki szerb erőket.¹⁸ Sonnino ekkor is csak azt engedélyezte, hogy az orosz nagykövetség ajánlásával, egyedi vizsgálat után lehessen átengedni hadifoglyokat a szerbeknek. Ennek értelmében korábban már sor került hasonló engedményekre, viszont az olasz hatóságok megtagadták a hadifoglyok tömeges átengedését.¹⁹ Fontos viszont azt is kiemelni, hogy az előző volt az első olyan irat, amely francia támogatással ugyan, de egy cseh légió felállítását sürgette Olaszországban. Hasonlóan eredménytelennek bizonyult az orosz vezérkar 1917. januári kérése,²⁰ igaz ez számunkra azért is érdekes, mert összekötötte a szerbeknek szánt erősítés ügyét az Oroszországban toborzott önkéntesek szállításával.²¹

Már az olasz hadba lépést követően Oroszországba érkezett egy olasz katonai delegáció, amelyhez 1916. április 23-án vezényelték Giovanni Girolamo Romei di Longhena vezérőrnagyot. Az ő feladata volt az első háborús tél, illetve a Bruszilov-offenzíva során foglyul ejtett irredenta olaszok beszerzése és utazásuk megszervezése. 1916 augusztusától segítséget kapott Bassignano ezredes, illetve húsz további tiszt személyében, akikkel az oroszországi forradalom elejéig több ezer osztrák–magyar alattvalónak számító, de olasz nemzetiségű hadifoglyot szállítottak olasz területre Arhangelszk kikötőjén keresztül. Feladatukat

¹⁴ Lásd a 2. sz. melléklet adatait.

¹⁵ DDI 5/IV. Squitti, 1915. szeptember 19. 765. sz., 482. o.

¹⁶ DDI 5/VI. Sonnino, 1916. július 4. 65. sz., 39. o.

¹⁷ DDI 5/VI. Sonnino, 1916. augusztus 8. 247. sz., 168. o.

¹⁸ DDI 5/VI. Porro, 1916. október 8. 532. sz., 361. o.

¹⁹ DDI 5/VI. Sonnino, 1916. október 10. 548. sz., 371–372. o.

²⁰ DDI 5/VII. Sonnino, 1917. január 5. 34. sz., 22. o.

²¹ DDI 5/VII. Porro, 1917. január 4. 25. sz., 15. o.

nem végezték el a bolsevik hatalomátvételig, ugyanis 1917 végén körülbelül 2350 ember ragadt Vologda és Kirsanov területén, akik később az oroszországi olasz intervenciók erők magját alkották.²² Olaszország tehát aktívan szervezte az irredenta olaszokat, de légiót csak 1918-ban alakított belőlük, nehogy ezzel bármiféle retorziót váltson ki a Monarchia részéről. Többek között Vittorio Emanuele Orlando miniszterelnök nemzetiségi politikája is a retorziók elkerülését célozta, amely álláspontra egy botrány világított rá.

Karl Zahradniczek Edler von Kastelik altábornagy, a bécsi közös Hadügyminisztérium csoportfőnöke²³ 1918 áprilisában tiltakozását fejezte ki a Szentszéken keresztül az olasz fél felé az osztrák–magyar hadifoglyok nemzetiségek szerinti felosztása miatt. Úgy vélte, ezzel a szeparatista érzelmeket kívánták szítani, és ezen felosztásra vezette vissza az 1918. január 13-ai cassinói incidenst.²⁴ Itt kialakult a német–magyar, illetve a szlávnak nevezett szláv–román csoport. 1918. január 13-án a bécsi adatok szerint Napa százados magához rendelte Babić fregattfőhadnagyot, Ivančič századosot,²⁵ Resulbegović, Hajek, Livać, Marčič főhadnagyokat, és megparancsolta nekik, hogy menjenek át a szláv csoportba. A tisztek tiltakoztak, amit nem hallgattak meg, így hat különféle hangnemben írt tiltakozást küldtek a spanyol nagykövetségnek. Napa százados rájuk parancsolt, hogy vonják vissza, és amikor ezt nem tették meg, előzetes letartóztatásba helyezte őket. Két hét múlva Nápolyból megérkezett egy katonai ügyész, aki azt mondta a nevezett hat személynek, hogy a katonai törvénykönyv 116. paragrafusán alapján, amennyiben négyenél több személy tagadja meg az engedelmességet, úgy az lázadásnak számít. A 191. paragrafus pedig ezt halállal büntette. Ezt követően 1918. február 4-e körül a hat tisztet a nápolyi katonai börtönbe vitték.²⁶

Spingardi altábornagy, a Hadügyminisztérium Hadifogoly Bizottságának elnöke máshogy rekonstruálta az eseményeket: a felsorolt szláv tisztek maguk kérték, hogy átkerüljenek az osztrák–magyar csoportba, ugyanis nem kívántak közösködni egy Roberto Vaja nevű, olasz nemzetiségű, és a szláv csoportba beosztott tiszttel, akit dezertőrnek tartottak. Napa százados viszont valóban megfenyegette a hat tisztet, hogy parancsmegtagadás vádjával el fogják

²² Pupo 2014. 208. o. és Romei Longhena adatlap.

²³ Balla 2019. 525–526. o.

²⁴ ASV, Segr. Stato, Guerra, Fasc. 134, rubrica 244 H 2C, f. 3–4., 62338/6519. sz. Valfrè di Bonzo, 1918. április 4.

²⁵ Valószínűleg Friedrich Ivančič százados, a 69. gyalogezred 1. századából. Verlustliste N° 243. 5. o.

²⁶ ASV, Segr. Stato, Guerra, Fasc. 134, rubrica 244 H 2C, f. 18., 63420/6823. sz. Valfrè di Bonzo, 1918. április 17. Továbbította a Zahradniczek altábornagy utasítására a bécsi nunciátúrához eljuttatott, Novotny alezredes-féle emlékeztetőt (f. 24., Ab. 10/KGF. sz.). A cassinói tisztek esete végül meglehetősen enyhe körülmények között rendeződött. 1918. július 12-én volt a tárgyalás, és nem Cassinóban, hanem Nápolyban. Resulbegovic főhadnagyot az aversai örültekházában ápolták, és vele is tudatni kellett a meghallgatás eredményét, így nem lehetett azonnal ítéletet hirdetni, ami bűncselekmény hiányában csak felmentő lehetett. Napa százados 1918. január 13-ai kérése a hat tiszt felé, akik az osztrák–magyar csoportba kívántak tartozni, és nem a szlávba, nem parancs, hanem egy egyszerű kérés volt. Ennek megtagadása pedig nem volt parancsmegtagadás, mint ahogy az ügyészség vádiratában szerepelt, ami eleve kizárta a lázadás vádját. ASV, Segr. Stato, Guerra, Fasc. 134, rubrica 244 H 2C, f. 3–4., 68680. sz. Filipponi, 1918. július 13. – A teljes felmentést végül július 17-én mondták ki. ACS, PCM PGM, 99, 21032. sz. [olvashatatlan] Orlando, 1918. július 17.

ítélni őket a katonai büntetőtörvénykönyv 116. pontjának megsértése miatt, de a tiltakozók ennek ellenére is az osztrák–magyar csoporthoz kívántak csatlakozni. Spingardi altábornagy véleménye szerint Napa százados nem értette a nemzetiségi csoportok lényegét, így mindenféle tiltakozás nélkül engedélyeznie kellett volna a csoport-váltást.²⁷ Orlando miniszterelnök válaszában kiemelte mennyire gyümölcsözőnek találta a Monarchia nemzetiségei közötti feszültség növelését célzó politikát, viszont Napa százados döntése teljesen szembe ment a miniszterelnök által javasolt módszerekkel. Orlando ugyanis el kívánt kerülni mindenféle kényszert és nyomásgyakorlást. Ezeket az eszközöket ugyanis haszontalannak és károsnak ítélte, mivel az önkéntesség csírájában fojtották el.²⁸

Orlando miniszterelnök az önkéntesség hangsúlyozásával bizonyította, hogy átlátta az átállás nehézségeit, hiszen aki erre vállalkozott, azt fogságba esés esetén azonnal kivégezték, mint árulót, illetve családját is zaklathatták a Monarchia hatóságai, vagyis csak olyanok jelentkezésére lehetett számítani, akik valóban komolyan gondolhatták a döntését. A szuronyral a lövészárokba kényszerített hadifoglyok viszont az első adandó alkalommal visszazöktek volna a Monarchia fennhatósága alá, vagyis a megbízható nemzetiségi légiókat valóban csak a résztvevők megnyerésével lehetett felállítani. Eleinte valóban az önkéntességen alapultak a nemzetiségi alakulatok, igaz a román légiónál már sorozásra utaló nyomokat is találunk. Ennek ideológiai támaszát pedig az „elnyomott nemzetiségek” római kongresszusán fogalmazták meg.

Olaszország és a nemzetiségi téma kiaknázása

Az olasz hatóságok tisztában voltak a nemzetiségi ellentétekkel, és ezeket már jóval a nemzetiségi légiók felállítása előtt kiaknázták. Luigi Cadorna főparancsnok személyes kétélyei ellenére ugyanis a Főparancsnokság 1916 nyarán kiadott egy körlevelet, amely támogatta a propagandaanyagok átdobását az ellenséges vonalakba, és így a potenciálisan megnyerhető nemzetiségek megszólítása is elkezdődött.²⁹ Ezzel párhuzamosan a római parlamentben is előkerült a nemzetiségek kérdése. 1919. április 14-én Colonna di Cesarò nacionalista képviselő a török uralom alól felszabadított örmények, illetve a német és osztrák–magyar elnyomás alól felszabadított lengyelek mellett a csehek függetlenségét is célként tűzte ki. Ezen beszédében az ellenséges cseh katonák átállítását is hatásos taktikaként emlegette. A hívó szóra reagáló, és az olaszokhoz érkező szökevények további katonai célú alkalmazásáról viszont ekkor még nem volt szó.³⁰ A katonák átállítását célzó propaganda még 1916 nyarán bekerült az olasz katonai hatóságok eszköztárába, viszont a cseh függetlenség támogatásának felvétele egyelőre süket fülekre talált, ugyanis az olasz Külügyminisztérium nem fogadta a cseh emigráció képviselőit. Ez nem is lehetett másként, hiszen 1917 végéig egyik nyugati antant

²⁷ ACS, PCM PGM, 99, sz. n. [Spingardi], keltezés nélkül, 1918. június 27. előtt.

²⁸ ACS, PCM PGM, 99, 1808. sz. Orlando, 1918. június 27.

²⁹ *Carteny* 2019. 77. o.

³⁰ *Residori* 2019. 154. o.

hatalom se volt a Monarchia feldarabolásának elkötelezett híve, egy önálló cseh állam létrehozása pedig automatikusan ezt a folyamatot indította volna útjára. Bár az Orosz Birodalom már a háború elején célul tűzte ki a Monarchia feldarabolását, de ez se a francia, se az angol, se az olasz félnek nem állt érdekében. Az angolok és a franciák először 1917 januárjában foglalkoztak ezzel a gondolattal, amely 1917 végén hiába vált egyre népszerűbbé a francia diplomáciában, a Monarchiára továbbra is a közép-európai német terjeszkedés egyik akadályaként tekintettek. Az amerikai béke-előkészítő iroda, vagyis az Inquiry nemhiába foglalt állást 1917 decemberében a feldarabolás ellen,³¹ amely Woodrow Wilson amerikai elnök álláspontját is meghatározta. Wilson ekkor kettős játékot űzött, ugyanis a háttérben tárgyalt a Monarchia képviselőjével, így a 14. pontjából a 10-iket úgy magyarázta, hogy a Monarchia területi egységét nem kívánja megváltoztatni, viszont eközben a washingtoni francia nagykövet felé a Monarchia feldarabolására irányuló szándék jeleként adta elő a 10. pontban leírtakat.

A Monarchia sorsa 1918 májusában, az úgynevezett Sixtus-affér kedvezőtlen lezárásakor pecsételődött meg, ugyanis ekkor a Habsburgok közép-európai állama a németeknek rendelte alá a haderejét, amit az antant részéről nem a szövetségesi hűség jeleként, hanem a németek természetes gátjaként működő szerepkör végleges feladásaként értelmeztek. A nemzetiségek támogatása viszont már 1917 végén terítéken volt. A caporettói áttörés és a keleti front összeomlása miatt muszáj volt gyengíteni a Központi Hatalmokat, és erre két reális módot láttak Párizsban: vagy tárgyalással (különbéke), vagy a belső feszültségek növelésével (függetlenné kívánó nemzetiségek felkelése) ki kellett léptetni a háborúból a Monarchiát, ami automatikusan a terület német megszállását vonta volna maga után, így a németek szétforgácsolt ereje már nem okozott volna gondot az antant számára.³² A római Külügyminisztériumban a caporettói áttörést követően szóba se jöhetett egy különbéke, hiszen egy ilyen megállapodás keretei között nem lehetett volna megszerezni a londoni egyezményben igényelt területeket, maradt tehát a nemzetiségi légiók megszervezése, vagyis a Monarchia nemzetiségi alapon történő bomlasztása. Erre az olasz haderő már Caporetto előtt is hajlandó volt, ugyanis 1917. szeptember 17–18-án az amúgy kudarcra váró carzanói támadás³³ előkészítése és lebonyolítása során jelentős segítséget kaptak a Monarchia egyes

³¹ Az Inquiry tevékenységéről, különösen ennek magyarországi vonatkozásáról lásd *Glant* 2020.

³² *Glant* 2009. 85–87. o. és *Carteny* 2019. 80. o.

³³ Az 1917. szeptember 17–18-ára virradó éjszaka során Ljudevit Pivko főhadnagy, a korábban megbeszélteknek megfelelően, kikapcsolta az áramot a szögesdrótban, illetve a carzanói szakasz felügyeletét végző legénységet elkábította, így az olasz csapatok ellenállás nélkül foglalhattak el egy területet. A végrehajtás túl lassú és hibás volt, az eredeti terv szerint ugyanis nem egy kis sávot kellett volna elfoglalni, hanem a trentói utat kellett volna megnyitni a III. védőszakaszt védő alakulatok megkerülésével. A környező osztrák–magyar alakulatok túl hamar felfigyeltek a beszivárgásra, és az alsóbb parancsnokságok kezdeményezőkézsége megmentette a helyzetet. Az olasz parancsnokság így kénytelen volt visszavonni a csapatait, amelyek alig bírták hazaveredni magukat. A terv előkészítőjének hadbíróság előtt kellett magyarázkodni, ugyanis a felettese a kudarc láttán beugratásnak vélték Pivko főhadnagy felkínálkozását, és csak a caporettói kudarcnak köszönhetően sikerült gyorsan elsimítani a félreértéseket. *Réczey* 1933. 88–91. o.

szláv alakulataitól, vagyis egyre elfogadottabbá vált az „elnyomott nemzetiségekkel” történő kapcsolatfelvétel gondolata.³⁴

Ennek a szemléletnek a jegyében rendezték meg 1918. április 8–10-én Rómában az „elnyomott nemzetiségek” római kongresszusát. Ez a Monarchia kormányzatának legitimitását kérdőjelezte meg, ugyanis a hatalmat gyakorló magyar és osztrák nemzetiségek számaránya alacsonyabb volt, mint a szláv, illetve román etnikumoké, amelyek érdekeit a kongresszus nézetei szerint senki sem képviselte, így az „elnyomott nemzetiségek” önkormányzatiságát kellett biztosítani, és ennek elérése új olasz háborús céllá alakult. A római kongresszus túllépett ezen a célon, ugyanis elismerte a jugoszláv nemzet egységes államának szükségességét, ami már nem a Monarchia esetleges belső átalakítását, hanem nyíltan ennek feladását vetítette előre. Az olasz kormány ezen álláspont hallgatóságos elfogadásával³⁵ az Adriai-tenger jugoszláv–olasz érdekszférára történő felosztását is felvállalta, viszont Sonnino ódzkodott konkrét ígéretek megfogalmazásától. A külügyminiszter ugyanis nem kívánt engedni a londoni egyezmény érvényesítésére irányuló céljából, amely elfogadhatatlan volt a római kongresszus égisze alatt megfogalmazott nemzeti célkitűzés követelői számára.³⁶ Ez a kettősség a békekonferencián okozott problémákat, amikor kirobbant az úgynevezett „adriai kérdés”, viszont egészen 1918 végéig a kérdés elodázása a Monarchia gyengítése, és az olasz katonai potenciál növelése irányába hatott.³⁷

Habár az „elnyomott nemzetiségek” kategóriájának fogalma már a megalkotásakor se volt tartható, ma már tisztán látszik, hogy a Monarchia nemzetiségei alá-fölé rendeltségi viszonyában nem lehetett párhuzamot vonni például a lengyelek és a rutének helyzete, illetve a horvátok és a szerbek politikai jogai között. Ugyanígy a szlovák és a cseh nép nemzeti ébredése is különböző politikai állapotot tükrözött, az erdélyi románság helyzete pedig a román betörés után kifejezetten problematikussá vált, viszont a kongresszus egyszerűsítése könnyen eladható propagandaterméknek bizonyult, és lehetővé tette a különféle nemzeti légiók megalakítását. Ezek változó arányú támogatottsága viszont arra is rávilágít, hogy a szeparatista törekvések nem mindegyik nemzeti hadifogolynál arattak tetszést, illetve ha valaki mégis szimpatizált az eszmével, az osztrák–magyar hatóságok fegyvelmező ereje sokakat visszatartott az átállástól.

³⁴ *Carteny* 2019. 78–79. o.

³⁵ A római kongresszust megelőzően, 1918. február 20–23-án Londonban zajlott a szövetségközi szocialista konferencia, ahova az olasz küldöttek a kormány pénzügyi támogatásával mentek. A program itt is az elnyomott nemzetiségek témája körül forgott, akiknek a támogatását elfogadták, igaz az egybegyűltek a Monarchia felbomlasztását még nem tűzték ki célul. Lásd *Monteleone* 1970. 326. o. Az olasz kormány főleg a háttérből jelezte a támogatását. Egyrészt a kongresszust a római városházán szervezték, amely akkor is meglehetősen exponált helynek számított. A felszólalók között viszont nem voltak kormánytagok. Lásd *Carteny* 2019. 83–84. o. Az olasz miniszterelnök április 11-én, vagyis a munkálatok lezárását követően fogadta a kongresszus küldötteit, akik átadták neki a későbbiekben „római egyezmény” néven emlegetett végzéseket. Lásd *Cappellano* 1996. 229. o.

³⁶ *Carteny* 2019. 82–85. o.

³⁷ *Juhász* 2018. 27–31. o.

Nem mindegyik légió került bevethető állapotba, és valójában csak a csehszlovákok kaptak nagyobb publicitást. A szerepük, az elfogadottságuk, és velük szemben gyakorolt bánásmód viszont jelzi, hogy ezek a légiók sok esetben alig különböztek egy aranyozott ketrectől. A csehszlovák légiósok például részt vettek az 1918. júniusi küzdelmekben, és a Lucca dandár naplója szerint az egyszerű járőrözést is beszédes módon oldották meg: 1918. június 14-én a Genova szigetre három járőrt küldtek, mindegyik tíz olasz és öt cseh katonából állt, akiket egy-egy olasz ellenőrzött; az olasz tisztek mellé egy-egy cseh tisztet is vezényeltek, jelezve, hogy ők csak megfigyelők voltak.³⁸ Érezhetően alárendelt szerep, egy rutinművelet során, ugyanis 1918. június 14-én, a járőrök kiküldésekor még nem kezdődött el az első piavei csata. A szigorú felügyelet egyik indoka lehetett a pár nappal korábbi eset, ugyanis 1918. június 12-én Barbaranóban Andrea Graziani altábornagy agyonlövetett nyolc légióst, akik dezerálni akartak.³⁹ Valakinek sikerült is: 1918. szeptember 27-én több szlovák szökött át a Monarchia oldalára. Állításuk szerint kényszersorozták őket a csehszlovák légióba, és nem kívánták a magyar haza ellen harcolni, amely vélemény következtében már több társukat végezték ki a csehek és az olasz carabinieriék.⁴⁰ A József főherceg emlékiratában szereplő epizódot természetesen nem szabad kritika nélkül elfogadni, ugyanis az átállt szlovákok akár elfogott légiósok is lehetnek, akik a korábbi sorstársak példájából tanulva tudták milyen szölamokat érdemes megpengetni, ha meg kívánták menteni az életüket,⁴¹ viszont a kicsit is gyanús légionisták számára nem volt kegyelem, így ha 1918 szeptemberében az osztrák–magyar hatóságok elhitték a szlovákok történetét, akkor mi is tehetünk így. A belépés egyeseknél valóban mondva csinált okokból történt, és volt, aki már a táborban kezdeményezte légiós tagságának megszüntetését. A bizonytalanok mellett pedig „beszivárgott” tagok is léteztek, akik a toborzás folyamatát akarták szabotálni.⁴² Ezen esetekben viszont az alábbi kérdések merülnek fel: a kérdéses személyeket valóban bele lehetett kényszeríteni a légióba? Mennyire számított oportunizmusnak, ha valaki légionistának állt?

Az olasz Hadügyminisztérium 1916 novemberében körbeküldött egy kérdőívet a hadifogolytáborokba, amely segítségével a Monarchia ellen harcolni szándékozókát kívánta örszeírni. A kérdőívek egyes táborokba meg sem érkeztek, ahol pedig nem válogatták teljesen szét a hadifoglyokat a nemzetiségük alapján, ott a német és magyar nemzetiségűek fenyegetései közepette osztották ki a lapokat. Ezen nehezítés közepette cseppet sem meglepő, hogy alig több mint 100 cseh és szerb jelentkezett a feladatra egész Olaszországban.⁴³ 1917

³⁸ Battistella 1924. 88. o.

³⁹ De Martini 2016. 18. o.

⁴⁰ József 1934. 381. o.

⁴¹ 1918. június 14-én József főherceg parancsnoksága alatt álló csapatok elfogták a csehszlovák légió 146 cseh katonáját és 2 tisztjét. A XXIV. hadtest rögtönitélete alapján 14-et fölakasztattak, tetemük elrettentő jelleggel a coneglianói platánsoron lógott. József 1933. 469. o. A gyanús csehek se jártak jól: 1918. április 29-én egy olyan cseh katonát kötöttek fel, aki állítólag az ellenséggel váltott fényjeleket. Uo. 266. o. A nagy fokú bizalmatlanság közepette az olasz és az osztrák–magyar fél cseh katonái se érezhették biztonságban magukat.

⁴² Salzano 2016. 160. o.

⁴³ Kykal 2018. 94. o.

elején viszont kezdtek kialakulni a csupán cseh nemzetiségű hadifoglyokat tömörítő táborok, majd az év végén már az olasz katonai hatóságok is támogatták a nemzetiségi légiók felállítását, így elképzelhetetlen volt egy, a korábbihoz mérhető fiaskó. A világháborút követően még az olasz hatóságok támogatása ellenére is maradtak olyan csehek, akik nem léptek be a légióba. A belépést tehát egyesek hiába érezték kényszerítő jellegűnek, nem lehetett mindenkit kötelezni a részvételre. A csehszlovák szabadcsapatok 3195 fős tagsága az 1917. október 10-ei statisztikai adatok szerint⁴⁴ az alábbi módon oszlott meg:

- az önkéntesek közül csak 470 fő (14,7%) volt házaspár, de nincs adat arról, hogy kinek volt gyermeke;

- az önkéntesek több mint 3/4-e Csehországban élt (2448 cseh és 646 morva), őket csak egy maroknyi szlovák erősítette (18 fő), akik létszámát a bécsi csehek is meghaladta (25 fő);

- az egynegyedük a 18 és 20 év közötti korosztályhoz tartozott (713 fő), az önkénteseknek majdnem a fele 21–25 éves volt (1489 fő), és összesen 86%-uk volt 30 évnél fiatalabb (2754 fő);

- a foglalkozási statisztikák alapján pedig több, mint felük független kisiparos volt (1956 fő), akikhez társult 536 főnyi betanított munkás, 454 főnyi földműves, 129 főnyi tanuló, tanár vagy diplomás, és 120 főnyi tisztviselő.

Ezen adatok alapján nyilvánvaló, hogy az alakulatba olyan férfiak jelentkeztek, akiknek nem volt vesztenivalójuk otthon (karrier, ingatlan), és döntésükkel nem fenyegették szeretteik életét. Az adatok értelmezésénél viszont továbbra is ott van egy ellentmondás: Padulában, vagyis egy csak a csehek számára fenntartott táborban történt mindez, így elméletileg a tagságnak nem kellett volna ennyire tartania a bosszútól, hiszen csak a táborban tartózkodó cseh hadifoglyok árulhatták volna el társaikat a Monarchia katonai hivatalainak. Ez pedig valószínűleg reális veszélynek számított, hiszen 1917 végén ugyanabban a táborban körülbelül 12 000 egyéb (nem önkéntes) hadifogly tartózkodott, akikkel az alakulat tagjai össze is verekedtek, így két részre kellett választani a tábor lakóit.⁴⁵ Az se segített, hogy az olasz hatóságok minden nemzetiséget megpróbáltak homogén masszaként kezelni, pedig a választóvonal nem a nemzetiségek között húzódott, hanem a Monarchiához fűződő viszonyrendszer mentén.

Így a légió magjának kialakításakor hiába volt jelen a kényszer, a potenciális tagok jelentős része nem csatlakozott, vagyis nem beszélhetünk hatékony toborzásról, ráadásul a kényszer se lehetett akkora, mint amekkorának az 1918 szeptemberében átszökött szlovákok említették, hiszen erre többen mondtak nemet, mint ahányan igent. A belépők pedig inkább a veszélyekkel szembesültek, nem pedig az előnyökkel, vagyis az első időszakban a légiós tagság csak megpróbáltatásokkal és veszélyekkel járt.

⁴⁴ Az 1918. január 9-ei kimutatás alapján az önkéntes alakulat 4086 főt számlált, majd a létszám 1918. áprilisára elérte a 9688 főt. *Kykal* 2018. 97–98. o.

⁴⁵ *Kykal* 2018. 97–98. o.

Ezzel párhuzamosan a Monarchia minden lehetséges információforrást igénybe véve követte a különféle nemzetiségi légiók alakulását és tevékenységét. Ezek a részletek például József főherceg emlékiratában is rendszeresen felbukkannak.⁴⁶ A légiók léte pedig olyannyira ismert volt, hogy 1918. október 2-án a bécsi parlamentben Stanek képviselő nyíltan dicsőítette a csehszlovák légiót.⁴⁷ A felszólalásnak nem lett különösebb következménye, ami viszont már a Monarchia belső bomlásának előrehaladását mutatta. Számunkra pedig különösen érdekes, hiszen jelezte a légionisták felé egy olyan Monarchián belüli politikusi réteg létét, amely hajlandó volt felvállalni a Masaryk–Beneš–Štefánik vezette emigráció eszméit.

A légiók toborzása nem állt le 1918. november elején, amire érdekes forrás egy hadifogoly napló. D. F. tüzérhadnagy komáromi illetékességű volt, vagyis a trianoni határ túoldalára kellett hazamennie a fogságból, amely több társára is igaz volt. 1919. május 4-én megpróbálták beszervezni a légióba, de a belépés nem volt kötelező. A hadnagy se írta alá a belépési nyilatkozatot, viszont próbálta kihasználni az új helyzet nyújtotta előnyöket, így 1919. május 5-én megismételte március 2-ai kérelmét, és már csehszlovák polgárként, vagyis egy baráti ország polgáraként kérte a soron kívüli hazaszállítását. Természetesen az olasz hatóságok se voltak naívak, így aki nem lépett be a légióba, az maradt hadifogoly. Az agitálás természetesen később is folytatódott, és a korábbi hazaszállítás ígéretével próbálták rávenni a belépési nyilatkozat aláírására a jelentkezőket, de sokan ellenálltak, és a légiósokkal együtt kerültek haza, vagyis a légiósok ilyen téren ugyanazt az elbánást kapták, mint a hadifoglyok. Egyedül annyi előnyben részesültek, hogy szabadabban mozoghattak, míg a hadifoglyokat táborokba internálták.⁴⁸

Általánosságban tehát a nemzetiségi légiók kialakulásánál nem beszélhetünk a hadifoglyok tömeges csatlakozásáról, és aki mégis jelentkezett, annak se változott meg drasztikusan a sorsa. A légiós lét nyújtotta előnyök ugyanis nem ellensúlyozták az összes lehetséges hátrányt. A belépési kényszert is kritikusan érdemes értelmezni, hiszen ez még akkor se volt leküzdhetetlen, amikor a Monarchia már régen darabjaira esett, vagyis a légiókba belépő, majd onnan dezertálók esetében azt a lehetőséget is érdemes megvizsgálni, hogy az illető nem azt kapta a légióban, amire számított, így inkább továbblépett. Ezen lehetőség vizsgálatára viszont csak akkor kerülhet sor, ha szóba kerülnek a tulajdonképpeni nemzetiségi légiók, és ezek működése.

A nemzetiségi légiók nyomában

Olaszországban öt „elnyomott nemzetiség” tett szert saját légióra: a jugoszláv, az albán, a lengyel, a román és a csehszlovák. Az utóbbit eleinte cseh néven emlegették, viszont

⁴⁶ József 1934. 260., 343., 384., 417., 418. o.

⁴⁷ Uo. 439. o.

⁴⁸ Szénássy 1990. 110–114. o.

1918-ban kizárólagossá vált a csehszlovák név használata. A felsoroltak viszont alig hasonlítottak egymásra, és közülük több egyszerűen nem került be a köztudatba.

Az olasz hadseregben számos külföldi szolgált. A svájci kormány hivatalosan nem engedélyezte polgárai számára, hogy külföldi hadseregben szolgáljanak, ami persze nem mindenkit tántorított el szándékától. Svájciak beléptek a francia idegenlégióba, és páran meghaltak az olasz hadsereg katonájaként. A San Marinói Köztársaság egy teljes tábori kórházat tartott fenn az olasz fronton, és a személyzetet is a miniállam polgárai biztosították.⁴⁹ A többi külföldi jellegzetesen az úgynevezett „elnyomott nemzetiségek” kategóriájába tartozott.

A jugoszláv légió

A szerbeket, horvátokat, szlovénokat és bosnyákokat az első világháború éveiben kezdte el először egységes entitásként, összefoglalóan a jugoszláv nemzet tagjaiként kezelni az antant. Habár eleinte a szerb kormány igényt tartott minden szláv katonára, 1917–18-ban már jobban körvonalazódtak a nemzetiségi igények, és ekkorra az olasz hatóságok csak a „klasszikus” jugoszláv nemzetek tagjait tartották számon ilyen néven: a szerbeket, a horvátokat, a szlovénokat, a macedónokat és a bosnyákokat. A montenegróiak sorsa – legalábbis olasz részről – kérdéses volt. Az egyik legismertebb olaszországi jugoszláv katona Ljudevit Pivko főhadnagy volt, a carzanói támadás ötletgazdája. A carzanói események kudarca után Pivko társaival átment az olasz fél által ellenőrzött területre, és kezdeményezte egy jugoszláv légió megalakítását. A légió önkéntesei már 1917 októberétől harcoltak az olasz fronton. Az alakulatukat viszont lassanként cseh katonákkal keverték, és a jugoszlávok csak pár külsőséggel tudták magukat megkülönböztetni a csehektől. A rendfokozatokat például a francia rendszernek megfelelően jelölték. 1918 februárjában a szerb kormány a rossz bánásmódra hivatkozva ismételten igényt tartott az olasz táborokban őrzött szerb hadifoglyokra. A korfui nyilatkozat elfogadását követően, illetve az egyre szorosabbá váló jugoszláv együttműködés ismeretében az olasz katonai hatóságoknak egyáltalán nem fűződött már érdeke a szerb hadsereg megerősítéséhez. Pivko, immár századosként, engedélyt kapott szerb és horvát hadifoglyok toborzására, ezért a mantovai erődítéseken dolgozó munkaosztagok legénységéből szerzett utánpótlást. Ennek következtében 1918 nyarán már több tisztán jugoszláv század harcolt a 7. és a 6. olasz hadsereg kötelékében, illetve a 3. és a 8. hadsereg is számíthatott két-két jugoszláv századra. Erről a napiparancsok nem beszéltek, a jugoszlávok minden érdemét a csehszlovák légió aratta le. A jugoszláv légió létéről így például a Monarchia sem tudott.⁵⁰

A háború végén a jugoszláv alakulat és az olasz katonai hatóságok által vallott célok olyanmire ütköztek egymással, hogy cseppet sem meglepő módon a francia hatóságok karolták

⁴⁹ *Crociani* 2019. 231. o.

⁵⁰ Lásd a 11. hadseregpáncsokság 1918. szeptemberi információját József főherceg emlékiratában. *József* 1934. 343. o.

fel a jugoszláv ügyet. Ennek egyik jele volt a légió létszámának további bővítése érdekében már francia hadnagyi egyenruhában toborzó délszláv légiós, akit 1918. november 3-ai naplóbejegyzésében említett Hall Géza.⁵¹ A háború utolsó heteiben már több volt a probléma, mint az előny, ami a jugoszláv légió fenntartásából származott, de a frontról történő teljes kivonásukkal egyelőre vártak, és csak kisebb intézkedésekre került sor. 1918. szeptember 23-án a 8. hadsereg kötelékébe tartozó századot például leszerelték, ugyanis Péter, szerb királyra kívántak felesküdni, mielőtt újra harcba indultak volna. Ezt az olasz hatóságok megtagadták, így 1918. november 11-ével az összes többi jugoszláv alakulatot visszavonták a hátszögbe. A tiszteket Cittaducaléba szállították, a legénységet először Casale Altamurába, majd Bitontóba vitték.⁵² Ezt a feladatot is Pivko százados vezényelte le: 26 tisztet és 965 főnyi legénységet kellett mozgatni, akiket előzetesen névlegesen a 6. hadsereg alá rendelték. Sietni kellett, Olaszország nem engedhette meg magának a légió fennmaradását, de internálni se internálhatta hosszú ideig a katonákat, hiszen ez csak tovább rontott volna az amúgy is feszült olasz–jugoszláv viszonyon. A jugoszláv légió tagjait az olasz hatóságok végül hónapokig internálták, és csak 1919 februárjában hajózták be őket egy Dubrovnikba tartó francia hajóra. A tiszteket a 2. jugoszláv ezredhez vezényelték, a legénységet pedig Szalonikibe vitték tovább, ahol a jugoszláv hadsereg rendelkezésére bocsátották őket. Olaszország tehát megszabadult a jugoszláv légiótól, emléküket alig őrzi valami, pedig igen hasznosak voltak: felderítőként szolgáltak és propaganda tevékenységükkel segítettek rombolni a Monarchia katonáinak morálját.⁵³

Az olasz katonai hatóságok egy, a jugoszláv egységfolyamatot kétségbe vonó horvát és szlovén légió felállításával is próbálkoztak. 1918. szeptember–októberben a problémás szerb hadifoglyokat eleve próbálták távol tartani a fronttól, míg a szlovén és horvát nemzetiségűekből külön felderítő egységeket kívántak kialakítani. Aki végül kikerült a frontra, az egyszerűen megtagadta a szolgálatot, így a katonai hatóságok nehéz helyzetbe kerültek. A tömeges büntetések csak felhívták volna a figyelmet a nemzetiségi megosztást célzó törekvésre, viszont a táborokba se lehetett már visszaküldeni a renitens horvátokat és szlovéneket, így a háború végéig a fronton tartották őket, de nem vetették be őket.⁵⁴

Ahogy a fenti számadatokból is látszik, a jugoszláv légió fénykorában is csak 1000 fő körül mozgott, míg az olasz hadifoglyótáborokban 1919. május elején is még negyvenszer ennyi jugoszláv foglyot őriztek.⁵⁵ A légió korlátozott létszáma semmit sem bizonyít, ugyanis az olasz hatóságok se voltak érdekeltek abban, hogy egy a háború után potenciálisan ellenséges alakulatot hozzanak létre. Ez alapján pedig nem lehet következtetéseket levonni a szerbek és a horvátok Monarchia iránti hűségéről. Végül a jugoszlávok hazajutása volt a legproblémásabb, ugyanis az olasz hatóságok szándékosan őket hagyták a sor végére. Nitti olasz

⁵¹ Hall 2018. 81. o.

⁵² Crociani 2019. 240–241. o.

⁵³ Residori 2019. 226–227. o.

⁵⁴ Uo. 160. o.

⁵⁵ Lásd a 2. sz. mellékletet.

miniszterelnök 1919 júliusában is csak a jugoszlávok tervezett hazaszállításáról tájékoztatta Gasparri bíboros államtitkárt,⁵⁶ és 1920. május elsejével is csak az olasz kézben lévő rutén hadifoglyok száma haladta meg a jugoszlávokét.⁵⁷ A ruténok kapcsán akkoriban valóban senki se tudta még, hogy melyik utódállam fogadja majd őket, a jugoszlávok pedig mégiscsak egy potenciálisan ellenséges állam katonanyagát képezték.

Az albán légió

Hasonlóképpen a köztudatból teljesen kikopott nemzetiségi légiót alkottak az albánok. Őket négyféleképpen toborozták az olasz hatóságok: 1. az olasz katonai képzésben részt vevő albánokat besorozták; 2. Albániában toboroztak irreguláris alakulatokat; 3. ugyanott felállítottak reguláris albán alakulatokat; 4. az olasz rendőrök, illetve carabinieri által indított rendvédelmi képzésen részt vevő albánok közül is válogattak katonákat. Egyik esetben sem toboroztak hadifoglyokat, így az albán légió teljesen különbözött a többi nemzetiségi alakulattól. Ők nagyobb szabadságot élveztek, mint a hadifoglyok és a világháború után belőlük alakult meg az albán fegyveres erők tényleges magja. Erre azért is kerülhetett sor, mert 1919–20-ban az olaszok által létrehozott albán csendőrség zászlóaljai jelentették az olaszokat Albániából kiűző erők gerincét.⁵⁸

A lengyel légió

Ugo Ojetti, az ismert költő, és az olasz világháborús propagandahivatal egyik meghatározó figurája 1918. május 21-ei jelentésében kérelmezte öt válogatott lengyel tiszt számára annak engedélyezését, hogy civil ruhában propagandát fejthessenek ki a lengyel hadifoglyokat tömörítő táborokban (a három legfontosabb hely Santa Maria Capua Vetere, Casagiove és Sala Consilina volt), és a már létező lengyel alakulatokba toborozzanak hadifoglyokat.⁵⁹ A kérés gyors és pozitív elbírálásától teljesen függetlenül⁶⁰ ez egy jellemző epizód a nemzetiségi légiók történetéből: a propagandával foglalkozó katonai hivatal a miniszterelnöktől kérte annak engedélyezését, hogy tovább lehessen bővíteni a nemzetiségi légiók személyi állományát, és ennek érdekében a hadifoglyótáborokban javasolta a toborzás folytatását.

Ahogy Ojetti is kifejtette kérésében, 1918. május végén a Piave alsó folyása mentén már több lengyel katona szolgált olasz egyenruhában. Az 1918. júniusi harcok elemzése során pedig a 3. olasz hadsereg kiadványa külön kiemelte, mennyire megnőtt a lengyel nemzeti-ségű hadifoglyok aránya, amiből arra következtek, hogy a lengyelek többé nem számítottak a Monarchia hű katonáinak. A közölt számok ellentmondásosak, de a kiadvány jelzi,

⁵⁶ SSSRSAS, AA. EE. SS., Stati Ecclesiastici, 1436, 586. Nitti, 1919. július 17.

⁵⁷ Lásd Juhász 2018. 113. sz., 154–155. o.

⁵⁸ Crociani 2019. 241–247. o.

⁵⁹ ACS, PCM PGM, 100, 1493. sz. Ojetti, 1918. május 21.

⁶⁰ ACS, PCM PGM, 100, 16293. sz. Orlando, 1918. május 23.

hogyan az olasz katonai hatóságok nagy hangsúlyt fektettek a lengyel nemzetiségű katonák és hadifoglyok megnyerésére.⁶¹

Ezen tanulmány kereteit szétfeszítené a lengyel nemzetiségi kérdés első világháború alatti megoldási kísérleteinek részletes tárgyalása, de érdemes megemlíteni az úgynevezett „esküváltás”-ot, hiszen a lengyel nemzeti egységmodellek a világháború során változtak, és 1917 nyarán pont a Központi Hatalmakhoz láncolt lengyel államiság elvetését jelezte a II. Vilmos császárra tett eskü megtagadása, amelyre Józef Piłsudski buzdította híveit. Ezen döntés az addig a Központi Hatalmak oldalán harcoló lengyel légió számos tagját juttatta az olasz frontra, és az ő megnyerésükkel, illetve átállásukkal tovább lehetett növelni az olasz fél által szervezett, de francia alárendeltségbe tartozó olaszországi lengyel légiót.

Ez utóbbi a párizsi székhelyű Lengyel Nemzeti Tanács javaslatára jött létre. A Tanács ugyanis még 1916-ban Konstanty Skirmutot és Maciej Loretet küldte tárgyalni Olaszországba, hogy rendezze az olaszországi lengyel hadifoglyok sorsát. Ezen eufemisztikus célkitűzés természetesen a lengyel hadifoglyok ideológiai „képzését” is magába foglalta. A lengyel tárgyaló delegáció párosát 1917 tavaszán kiegészítette Jan Zamorski, és sikerült engedélyeztetniük az olasz kormánnyal egy Lengyel Tanács felállítását, amely hivatalosan is megkapta a jogot a lengyel nemzetiségű olaszországi hadifoglyok feletti gondoskodásra. 1917. október 29-én pedig az olasz kormány a lengyel hadifoglyokból verbuvált fegyveres alakulat toborzását is engedélyezte, amely a franciaországi lengyel hadsereg részét képezte.⁶² Habár a lengyel hadifoglyokat igen hamar alkalmazta az olasz propaganda szolgálat,⁶³ a lengyel légió toborzása vontatottan haladt. Amikor ugyanis az olasz Főparancsnokság 1918 márciusában több száz lengyel hadifoglyot igényelt az információs szolgálat részére, lényegében alig jelentkezett valaki a hadifoglytáborokból. A Lengyel Nemzeti Bizottság Olaszországi Delegációja természetesen a Spingardi-féle Hadifogly Bizottságot hibáztatta, ugyanis nem rendelte el a lengyel hadifoglyok tényleges szétválasztását a táborokban, vagy akár koncentrációjukat külön táborokban, így a lengyel Nemzeti Bizottság képviselői nem tudták ellen-súlyozni a német- és magyarok hadifoglyok propagandáját, amely visszatartotta a lengyeleket az átállástól. Spingardi altábornagy természetesen nem visszakozott, 1918. április 24-ei levelében leszögezte, hogy nincsenek meg a feltételek a lengyelek hermetikus szétválasztásához.⁶⁴ A magyar- és németok hadifoglyok ellenpropagandája kapcsán pedig érdemes

⁶¹ A kiadvány szerint csak a 3. hadsereg egyedül 12 600 hadifoglyot ejtett, amiből 270 fő volt tiszt, és 12 330 fő legénység. A lengyel tisztek számát 48, a legénységét pedig 3372 főben határozták meg. *Comando 3ª Armata, Ufficio informazioni*, 1918. 18., 65., 74. o. Eközben a hivatalos olasz statisztikai adatok a teljes csata során, mindegyik olasz alakulat által ejtett hadifoglyot összegezve 12 409 főről tudtak, amiből a 3. hadsereg „hozzájárulása” 6903 fő volt, közülük 1239-en voltak lengyelek. Ezeket az adatokat lásd az 1. sz. mellékletben. A 3. hadsereg kiadványa a nagy nyilvánosság számára készült közvetlenül a második piavei csata után, így feltételezhetően propagandisztikus célok indokolták az irreálisan magas számokat.

⁶² *Sondel-Cedarmas* 2016. 101. o. A terv francia kötődését jelzi, hogy az alakulat felállítását a római francia nagykövetség is kezdeményezte: DDI 5/IX. Sonnino, 1917. szeptember 8. 23. sz., 15–16. o.

⁶³ *Residori* 2019. 150. o.

⁶⁴ DDI 5/X. Lengyel Nemzeti Bizottság Olaszországi Delegációja, 1918. április 30. 620. sz., 488–491. o.

visszaadni a padulai cseh hadifoglyok példájára: nem a nemzetiségi hovatartozás, hanem a társadalmi, vagyoni, családi helyzet volt a mérvadó az esetleges politikai állásfoglalás kimondásakor. Ezt akár a saját nemzetiségű hadifogolytársak is megakadályozhatták, vagyis a lengyelek esetében is érdemes egyéni példák alapján megvizsgálni a különféle döntéseket, és nem egy egységes, monolitikus nemzetiségi tömbben gondolkodni.

A lassú toborzás persze nem jelentette, hogy az olasz oldalra átállt lengyeleknek ne lett volna szerepük: a Kluzinski főhadnagy parancsnoksága alatti, csak lengyelekből álló század katonái a 3., majd pedig a 4. olasz hadsereg alárendeltségében két ezüst, és öt bronz fokozatú katonai érdemérmeket kaptak a kiemelkedő harctéri szolgálatukért.⁶⁵ 1918 nyarán 1200-1800 fő körül mozgott az olasz fronton bevetett lengyelek száma, akik hadseregenként egy-egy 200-300 főnyi legénységből és 4-6 tisztből álló felderítő egységeket alkottak.⁶⁶ A Monarchia háborús összeomlása előtt Santa Maria Capua Vetere hadifogoly táborában kezdődött el 1918 októberében a nagyobb létszámú lengyel egység kiképzése, amely végül három ezredet jelentett, igaz ők sohasem kerültek ki a frontra, és 1918 decemberében szállították át őket Franciaországba, ahol az új lengyel hadsereg alapját képezték.⁶⁷

Az összeomláskor viszont körülbelül 12 000 lengyel esett olasz hadifogságba, akiket Torinó közelében, a Mandria di Chiavasso-i táborban, egy elhagyatott repülőtéren őriztek. Mint minden 1918. november elején létrehozott táborban, a körülmények eleinte itt is kétségbeejtőek voltak, de idővel javultak, és végül elindult a lengyelek kiképzése. 1918 decemberében az itteni hadifoglyok közül 200 tiszt felesküdt az új Lengyel Köztársaságra, 1919. február 20-án Franciaországba szállították az első kiképzett gyalogezredet, amelyet három nap múlva követett a maradék hadifoglyok esketése Mandria di Chiavassóban. 12 500 főből felállítottak egy tüzérezredet és két gyalogezredet, amelyeket az olasz Risorgimento hőseiről, Giuseppe Garibaldiról és Francesco Nullórol neveztek el. 1919 júliusáig bezárólag kiképeztek egy további gyalogezredet és pár alacsonyabb egységet, majd ekkor végleg felszámolták a tábort.

Körülbelül 6000 lengyel halt meg, vagy betegedett meg olasz hadifogságban, az utóbbiakat közvetlenül Olaszországból szállították haza. A kiképzett hadifoglyok száma 26 000 fő körül mozgott, akik vagy Franciaországon keresztül, vagy közvetlenül tértek haza Lengyelországba, és a Vörös Hadsereg ellen küzdő erőnek majdnem a harmadát adták. A volt hadifoglyok viszont „franciaországi légióként” maradtak meg a köztudatban.⁶⁸

⁶⁵ *Crociani* 2019. 239. o.

⁶⁶ *Residori* 2019. 158. o.

⁶⁷ *Crociani* 2019. 239. o.

⁶⁸ Uo. 239–240. o.

A román légió

A román nemzetiségű katonák megszervezése eredetileg nem légiós keretek között történt, ugyanis 1918 februárjában felmerült egy olyan lehetőség, hogy a Monarchia ellenőrzése alatt álló, Ostffyasszonyfán őrzött nagybeteg román hadifoglyok egy részét Olaszország vegye át,⁶⁹ illetve az áprilisi visszakoázásig a francia és brit mintát követve az olaszok is segélyeket küldtek a román hadifoglyoknak.⁷⁰ Ezen beavatkozás tehát kimerült a humanitárius segélynyújtásban. Ezzel párhuzamosan 1918. március 9-ével a román légió megszervezését kérő Erdélyi Bizottság megkeresésére is kedvező választ adott az olasz Külügyminisztérium.⁷¹

Sonnino nem siette el a dolgot, ugyanis az 1. olasz hadsereg már 1918 januárjában alkalmazni akart cseh, lengyel és román hadifoglyokat felderítés és propaganda célból. A Hadügyminisztérium viszont még a Külügynél is lassabban döntött, mert csak 1918 júniusában engedélyezte önkéntes román tisztek alkalmazását a hadifoglyok kihallgatásakor, és propaganda feladatok elvégzésére.⁷² A román politikusok ugyan már 1918 áprilisától elkezdték látogatni a román hadifoglyokat tömörítő táborokat, a szervezett légiók felállítása viszont szintén csak 1918 júniusában merült fel. Ezt Iliescu tábornok, a párizsi román katonai attasé javasolta olasz kollégájának, viszont az olasz kormány elvetette az ötletet. Románia ugyanis a bukaresti béke aláírását követően semleges volt, így egy önálló román légió felállítását semmi sem indokolta.⁷³ A román hadifoglyokból így eleinte a fronton szolgáló munkaerőt biztosították az olaszok, amely célból körülbelül 3600 önkéntesre számíthattak. Kiseb, románokból álló egységeket persze kiképeztek, és végül 1918 nyarától román „rohámisták” is szolgáltak a Piave mentén, de számuk elenyésző volt: 16 tisztből és 830 főnyi legénységből három rohamszázadot szerveztek. Az első a 8. olasz hadsereg alárendeltségében a 2. olasz rohamezred kötelékében harcolt a Montellón és Vittorio Venetónál, a második az angol és francia alakulatok társaságában szolgált Asiago és Valbella között,⁷⁴ míg a harmadik 1918 augusztusától a 4. olasz hadsereg alárendeltségében küzdött a Monte Grappán. Ezen kívül egy szakasz szolgált az 1. olasz hadsereg kötelékében a Monte Cimónén, illetve egy másik szakasz is felállt, de bevetésen már nem vett részt, így csak a 7. olasz hadsereg propaganda szolgálatának dolgoztak. A többieknek viszont számos éles bevetésben volt része, és 167 kitüntetést osztottak ki közöttük. A padovai fegyverszünetet követően viszont már nem volt szükség a román alakulatokra, így 1918. november 15-ével visszavonták őket Albano Lazialeba, ahol a felállítandó román légió magvát kellett volna képezze.⁷⁵

⁶⁹ ACS, PCM PGM, 100, 2331. sz. Sonnino, 1918. február 16.

⁷⁰ ACS, PCM PGM, 100, 4916. sz. Sonnino, 1918. április 6. 23:00.

⁷¹ ACS, PCM PGM, 100, 3467. sz. Sonnino, 1918. március 9. 23:00.

⁷² *Crociani* 2019. 236. o.

⁷³ *Cappellano* 1996. 230–231. o.

⁷⁴ Ez valójában egy századot jelentett az 5. hadsereg alárendeltségben, amelyből két szakasz Asiagóban és Cengióban szolgált a 46. brit hadosztály kötelékében, illetve két további szakasz a Sisemolnál és Valbellánál harcolt a 2. francia hadosztály kötelékében. *Cappellano* 1996. 235. o.

⁷⁵ *Crociani* 2019. 236. o. és *Cappellano* 1996. 235. o.

A román légió felállítását három ezrednyi erővel csak 1918. október 15-ével engedélyezte a Hadügyminisztérium, és az Albano Laziale-i tábor mellett az Avezzanóban, Casale di Altamurában, Marinóban, illetve Nemiben összpontosított román hadifoglyokból kellett volna feltölteni az állományát. Az ezredek tudatosan a magyarellenességre utaltak, ugyanis az 1784-es parasztlázadás román hőseiről kapták a nevüket. Az első két ezredet november elejéig meg is szervezték, a harmadik esetében már több időre volt szükség. A legénységet ugyanis nemcsak fizikailag kellett alkalmassá tenni a feladat elvégzésére, hanem egy egységes nemzeti szellemiséget is kölcsönözni kellett nekik, illetve a román vezényleti nyelvet is meg kellett tanítani egyeseknek. Az első ezredet 1919. február 4-én Tarantóban behajózták, és Romániába küldték. Itt viszont a bolsevik eszmékkel szemben nem találták eléggé ellenállóknak az alakulatot, így az érkezés után szinte azonnal feloszlatták őket. Az olasz kormány ezt követően feloszlatta a maradék két ezredet, és menetzászlóaljakat alakított ki, amelyeket Avezzanóban, illetve Casale di Altamurában állomásoztatott. A tífuszjárvány mindkét helyen áldozatokat szedett a románok között, illetve Avezzanóban még egy etnikai konfliktus is kirobbant a magyarokkal, amely két halálos áldozattal és 45 sebesülttel járt. A járvány 1919 nyarán ért véget.

Az olasz hatóságok magyar, illetve szász nemzetiségű tiszteket és legénységet is besoroztak a román menetzászlóaljakba, amely eljárás nagyon sok problémával járt. Az olasz hatóságok az Albano Laziale-i lerakatot 1919. július 27-én, míg a Grottaglie-i parancsnokságot 1919. augusztus 31-én oszlatták fel. Az utolsó románokat szállító hajó 1920. április 2-án hagyta el Tarantót. Összesen 717 tisztet, illetve 37 251 főnyi legénységet engedtek haza. A második hullámban hazaküldött katonákat jobban fogadták Romániában, 1919. december 15-én három zászlóaljat még a román király is megszemlélt, és a légiósokat nagy létszámban integrálták a román hadseregbe. Az egyik alakulat még a Tanácsköztársaság elleni 1919. júliusi katonai műveletekben is részt vett.⁷⁶

Fontos lenne megvizsgálni és tisztázni a román légióba integrált magyarok szerepét, viszont eddig nem sikerült fellelni semmiféle információt az érintett személyekről, így azt se tudjuk, hányan voltak, milyen személyes és szakmai háttérrel rendelkeztek, illetve milyen döntések következtében kerültek a légióba. Egyedül annyit tudunk, hogy ezen szász és magyar katonák belépése az olasz hatóságok által kifejtett kényszer hatására történt.⁷⁷ Különösen tanulságos lenne megvizsgálni ezen személyek további karrierjét, így bármiféle új, jelenleg ismeretlen információ beszerzése esetén fontosnak tartom eme részletkérdés elmélyítését.

⁷⁶ *Crociani* 2019. 237–238. o. és *Cappellano* 1996. 236–247. o. A hazaszállítás 1919. február 4. és 1920. április 2. között 30 részletben történt. A pontos adatokat hajóra lebontva lásd *Cappellano* 1996. 330. o.

⁷⁷ *Cappellano* 1996. 245. o.

A csehszlovák légió

A különféle nemzetiségi légiók közül a legvégére hagytam a csehszlovákokat, ugyanis ez a legösszetettebb, igaz számos részinformációt már korábban is közöltem. A csehszlovák légiót a létrejöttét eredményező diplomáciai egyeztetési folyamat is különlegessé teszi, és bizonyos értelemben ezen nemzetiségi légió taposta ki az utat a többi légió számára is.

A cseh emigráció különféle módon szerveződött, és ezek a szervezetek változó aktivitással reagáltak az első világháború kitörésére. A Monarchia elleni harckészség felajánlására viszont már 1914. augusztus elején sor került a London Czech Committee részéről.⁷⁸ A központi cseh emigrációs koordináló szerv, a Nemzeti Tanács viszont Párizsban alakult, és csak az 1916. február 6-án elfogadott alapszabályával vált az emigráció mérvadó irányító szervévé. A tanács neve viszont ekkor még nem egy kiforrott álláspontot jelzett, mivel a Cseh Országok Nemzeti Tanácsa elnevezést csak később, az amerikai szlovákság kritikáit követően módosították Csehszlovák Nemzeti Tanácsra.⁷⁹

Olaszországban igen hamar feltűnt a Tanács egyik befolyásos tagja: Milan Rastislav Štefánik, aki először 1915 telén, majd 1916 áprilisában járt Olaszországban, és akit az utóbbi alkalommal Rómában, illetve az udinei Főparancsnokságon is fogadták.⁸⁰ Ezek a találkozók még messze nem voltak sikeresek. Cseh küldöttek már 1915 júniusában is megkeresték az olasz kormányt, és jobb elbánást kértek a cseh hadifoglyoknak, de Sonnino ezt megtagadta, ugyanis egyáltalán nem értett egyet azon leegyszerűsítéssel, hogy minden cseh automatikusan a Monarchia ellensége.⁸¹ 1916-ban sem Štefánik, hanem egy Szardínia szigetén internált cseh mérnök, Karel Veselý győzte meg az olasz hatóságokat a csehszlovák ügy megismerésének fontosságáról. Rómában iroda nyílt a csehszlovák kérdés tanulmányozása érdekében, és 1917. január 11-én a Dante Alighieri egyesület⁸² védnöksége alatt még egy, az „Olasz Bizottság a Csehszlovák Függetlenségért” nevű szervezetet is létrehoztak, amely 1918 májusára már több száz parlamenti képviselőt, szenátort és közeleti személyiséget üdvözölhetett tagjai között, illetve 120 szekciója működött Olaszországban.⁸³

Habár 1917 során az olasz hadsereg már alkalmazott csehszlovák hadifoglyokat tolmácsként, propagandistaként és felderítőként, akiket Štefánik nyomására a csehszlovák hadsereg 39. ezredének részeként tartottak számon, a reguláris alakulatok szervezése csak 1918 elején

⁷⁸ *Kšišan* 2019. 149. o.

⁷⁹ *Helan* 2014. 66. o.

⁸⁰ *Helan* 2014. 67. o.

⁸¹ *Residori* 2019. 153. o.

⁸² A Dante Alighieri egyesület volt az olasz kultúrdiplomácia zászlóshajója, és ebben a minőségben az olasz irredenta politika fokmérőjeként szolgált. Amikor ugyanis Olaszország került a konfliktust a Monarchiával, a határon túli olasz nemzetiségűek felé a Dante Alighieri is inkább a kulturális összetartozás erősítését tűzte ki célul. Konfliktusosabb időszakokban a nyílt irredenta megnyilvánulások váltak meghatározóvá. A két világháború között szorosan összefonódott a külföldi olasz kultúrintézetekkel, amely kapcsolat ma is fennáll. A Dante Alighieri eredeti célkitűzéséről és a két világháború közötti átalakításáról lásd *Van Kessel* 2016. 61–85. o.

⁸³ *Helan* 2014. 68. o.

kezdődött el.⁸⁴ Az olasz Főparancsnokság és az olasz hadügyminiszter ugyan már 1917. július végén kedvezően nyilatkozott a csehszlovák alakulatok felállításának lehetőségéről, a Külügyminisztérium nagyon sokáig a Monarchia kezében lévő olasz hadifoglyok sorsa miatt akadályozta a folyamatot, és Sonnino csak munkavégzés céljából engedélyezte a csehszlovákok táboron kívüli alkalmazását.⁸⁵ Ettől függetlenül már 1917-ben elkezdődött a cseh és szlovák hadifoglyok elkülönítése: az olasz hatóságok 1917 februárjában Polla és Finalmarina (Finale Ligure) táborában, 1917 júliusában pedig a padulai kolostorban alakítottak ki tisztán csehszlovák hadifogolytáborokat. Igaz, az első olaszországi csehszlovák önkéntes hadifogoly szervezet, a Československý dobrovolnický sbor 1917. január 15-én még Santa Maria Capua Veterében, vagyis egy nemzetiségileg vegyes hadifogolytáborban alakult meg.⁸⁶

A caporettói eseményeket követően az események felgyorsultak, és a Monarchia nemzetiségeivel zajló nagyhatalmi tervek részeként 1918. április 21-én az olasz kormányzat is engedélyezte egy csehszlovák fegyveres alakulat létrehozására.⁸⁷ Az olasz fronton a csehek nem dezertáltak tömegesen, így 1918 tavaszán az olasz külügyi és hadügyi vezetés se bízott túlságosan a csehekben. Cadorna a Szövetségi Tanácsnak készített 1918. februári emlékeztetőjében azt is kifejtette, hogy a csehszlovák és jugoszláv légiók haszna nem a fegyveres erejükben, hanem a Monarchia hadseregének összetartását romboló szerepében rejlett.⁸⁸ Ezen a ponton különösen fontossá vált a csehszlovák légiók önállósága, ugyanis egyedül ezen alakulatok mögött állt egy saját állami struktúra, amelyet az emigráns kormányként elismert Csehszlovák Nemzeti Tanács töltött be. A csehszlovák alakulatok valóban veszélyessé válhattak a Monarchia számára, ugyanis függetlennek látszottak. A lengyel, román és jugoszláv légiók vagy nem is léteztek hivatalosan az első világháborús hadiállapot fennállása során, vagy láthatatlanok voltak, és nem rendelkeztek saját önálló arculattal. Az olaszországi román légió létezéséről sokáig a román kormányzat és közvélemény se tudott.⁸⁹ A románokhoz hasonlóan a jugoszláv és a lengyel légió tagjai se a saját kormányuk irányítása alatt álltak: az utóbbi a francia, az első kettő pedig az olasz Főparancsnokság alárendeltségében működött. A csehszlovák légió viszont szinte az alapítását követően ismert volt, a szoros ellenőrzés ellenére politikailag függetlennek számított, így rendelkezett saját arculattal. Ez nem tudni mennyiben befolyásolta a nemzeti függetlenségért fellépni hajlandó hadifoglyok csatlakozási szándékát, viszont az utólagos emlékezet formálása során kiemelte a csehszlovák nemzetiségű alakulatot a többi olaszországi légió közül.

A csehszlovák katonák kiválasztása és kiképzése valójában már a légió létezését és a független csehszlovák államiságot elismerő szerződés aláírása előtt elkezdődött. 1918. már-

⁸⁴ *Kšišňan* 2019. 196–197. o.

⁸⁵ DDI 5/VIII. Sonnino, 1917. augusztus 7. 804. sz., 538. o. és *Helan* 2014. 70. o.

⁸⁶ *Helan* 2014. 68–69. o.

⁸⁷ DDI 5/X. Megállapodás az olasz kormány és a Csehszlovák Országok Nemzeti Tanácsa között, 1918. április 21. 581. sz., 463–465. o.

⁸⁸ *Helan* 2014. 72. o.

⁸⁹ *Cappellano* 1996. 244. o.

cius 27-én ugyanis az olasz Vezérkar megbízta Andrea Graziani altábornagyot a csehszlovák hadsereg megszervezésével, amelynek élére hamarosan kinevezték parancsnoknak Štefánikot.⁹⁰

A cseheket számos vegyes nemzetiségű hadifogolytáborból kellett összegyűjteni (például Casale di Altamurából, Sulmonából, Cariniból stb.), és a légiós szervezet számára is több helyre volt szükség: a továbbra is központi szerepet betöltő Padula mellett – többek között – Bevagnában székel a 33. ezred I. zászlóalja (később a 33. ezred III. zászlóalja), Perugiában működött a 11. dandár parancsnoksága, Perugiában volt a 23. ezred parancsnoksága, illetve Spellóban a 32. ezred II. zászlóalja; vagyis Umbria tartomány adott helyet a csehszlovák légió kiképzésének.⁹¹ Ezen hagyományhoz híven a későbbiekben Folignóban alakult meg a 35. és a 39. csehszlovák ezred.⁹²

A csehszlovák légió tagjai ténylegesen harcoltak az olasz fronton, amiről az Armando Diaz-féle győzelmi jelentés is megemlékezett. A légió története viszont pont a harcok lezárását követően vált igazán összetetté. 1918. december 8-án az olasz király és Tomáš Garrigue Masaryk köztársasági elnök megsejmelte a légiót a padovai Vittorio Emanuele téren, majd december 13. és 30. között 2900 olasz vagonnal hazaszállították őket, illetve a franciák körülbelül 7000 fős csehszlovák légiójának hazaújáról is az olaszok gondoskodtak 1919. január végén.⁹³ Ez az embertömeg viszont nem tartalmazta az 1918. november elején fogságba esett csehszlovákokat, illetve azokat, akik a hadifogolytáborokban maradtak.

1918. november 3. előtt a csehszlovák hadifogoly tiszteteket Badia di Sulmonába, míg a legénységet Avezzanóba küldték. 1918. november 23-ától az új gyűjtőtábor Gallaratéban alakították ki, amelyet kiegészítettek Busto Arsizióval.⁹⁴ A prágai kormány kívánságának megfelelően Avezzanóban, Folignóban és Gallaratéban újabb csehszlovák légiós alakulatokat képeztek ki az olaszok. Gallarate a maga szatellit táborával viszont nem kevés kritikát váltott ki,⁹⁵ illetve itt már nemcsak csehszlovák, hanem Szudéta-vidéki németeket is összpontosí-

⁹⁰ Helan 2014. 74. o.

⁹¹ Bucciol 1998. 26., 30–31. o.

⁹² Helan 2014. 77. o.

⁹³ Crociani 2019. 235. o. és Bucciol 1998. 74. o.

⁹⁴ Residori 2019. 191. o.

⁹⁵ Andrea Carlo Ferrari, Milánó érseke 1919. február 20-án Gallaratéba és Busto Arsizióba utazott, hogy meglátogassa az osztrák, illetve cseh és román hadifoglyokat. Az új csehszlovák zászlóalj avatásán is részt vett (28. zászlóalj). A kórházban sok beteg volt, de velük és a katonákkal is jól bántak. Busto Arsizióban viszont a légiósok (a csehek, kb. 12 000 fő) és a hadifoglyok (kb. 1000 román és több mint 3000 osztrák) helyzete sok kívánnivalót hagyott maga után. A csehek a sárban felállított 6 személyes sátrakban aludtak, alig volt szalma, rengeteg beteg volt (sok súlyos eset). Az osztrákok esetében még rosszabb állapotokat figyelt meg az érsek. Kevés volt az élelmiszer is, amit az érsek szóvá tett az öt kíséző tábornokoknak, viszont az utóbbiak nem tudtak érdemi magyarázattal szolgálni a helyzetre. A románok sora volt a legrosszabb. Őket az osztrákok ejtették fogságba, majd az összes osztrák hadifogollyal együtt olasz kézbe kerültek. Alig álltak a lábukon, sokukat vitték kórházba, ahonnan számos esetben egyenesen a temetőbe vezetett az út. Amikor hazaért, az érsek rögtön felpanaszolta a milánói hadtestparancsnoknak, hogy nincs kápolna, ahol misét lehetne tartani, de azt a választ kapta, hogy 1919. március első felében mindenkit el kell szállítaniuk abból a táborból. ASV, Segr. Stato, Guerra, Fasc. 134, rubrica 244 H 2C, f. 161–163.,

tottak, akik nem tették le az esküt a csehszlovák államra.⁹⁶ A rossz őrzési körülményeket tovább terhelte a spanyolnátha okozta megbetegedések magas aránya, az akkor már megszűnt Osztrák–Magyar Monarchia összes katonája számára egységesített csökkentett, vagyis igencsak szűkös fejadag,⁹⁷ illetve az egyre húzódó hazaküldés kérdése. A nemzetiségi légiók felállításának, ellátásának és hazaküldésének költségeit ugyanis az olasz hatóságok csak megelőlegezték, így a hazaküldés során már jogosan kezdték követelni a járandóságok törlesztését, különösen a csehszlovák féltől, akik a legnagyobb mértékben vették igénybe az olasz segítséget, így a legnagyobb tartozást is ők halmozták fel.⁹⁸

Az időzítés fontos: az olasz követelések kifejezetten hangosakká váltak 1919 júniusában, amikorra az olaszok kiszorultak a csehszlovákiai katonai misszió irányításából.⁹⁹ A franciák mérsékelt javaslatát a békekonferencia hadifogoly bizottsága elvetette, és az olasz érveket hallgatták meg. Mivel náluk volt a legtöbb osztrák–magyar hadifogoly, így ők voltak a legérintettebbek a hadifoglyok hazaküldésének megszervezésében, ezért joguk volt pénzt kérni. Ennek jegyében a békekonferencia hadifogoly bizottsága elfogadta, hogy minden országnak magának kell megállapodni az utódállamokkal a hadifoglyok hazaszállítási költségeiről.¹⁰⁰ Ez pedig azt jelentette, hogy Olaszország egészen 1920-ig elhúzta anyagi okokra hivatkozva azoknak a hazaküldését, akiknek az olaszországi tartózkodásából előnyt remélt.

Az 1919 második felére meglehetősen bonyolulttá váló olasz–csehszlovák viszony ismeretében pedig az Olaszországban lévő maradék csehszlovák hadifogoly közül többen csak 1919 végén térhettek haza. Semmivel sem korábban, mint például a magyarországiak.¹⁰¹

88882. sz. Ferrari, 1919. február 21. Az esetből akkora botrány lett, hogy Carlo Monti, a kultuszügyi főigazgató Zuccari és Orlando figyelmét is felhívta a helyzetre, akik eljártak a milánói hadtestparancsnoknál, és a hadügyminisztérium 1919. február 20-ával kiadott utasításai március végére jelentősen változtattak a gallaratei és busto arsiói állapotokon. ASV, Segr. Stato, Guerra, Fasc. 134, rubrica 244 H 2C, f. 164., 88882. sz. Monti, 1919. március 20. A milánói érsek által leírt problémákat Prágában is ismerték, ez pedig megterhelte az olasz–csehszlovák kapcsolatokat. Lásd *Residori* 2019. 192. o.

⁹⁶ *Crociani* 2019. 236. o.

⁹⁷ *Residori* 2019. 192. o.

⁹⁸ A csehszlovák állam külföldi adósságaiból jelentős részt emésztettek fel a különféle külföldi légiók. Az oroszországi légió kapcsán 20,8 millió koronát, az olaszországi miatt 180 millió lírát, a franciaországi miatt pedig 128 millió frank kölcsönt kellett visszafizetnie az 1921-es adatok alapján. Ehhez társult 63 millió korona amerikai élelmiszerkölsön, 2 417 431 fontsterling brit kölsön, és 750 millió frank felszabadítási kölsön. Lásd *Gaucsik* 2017. 255. o.

⁹⁹ ASDMAE, CP, 23, 3, 35135. sz. Hadügyminisztérium Hadifogoly Hivatal, 1919. június 14.

¹⁰⁰ ASDMAE, CP, 23, 3, 12300. sz. Cavallero, 1919. június 18.

¹⁰¹ *Szénassy* 1990. 114. o.

Összegzés

Az előbbieken bemutatott nemzetiségi légiók példáján keresztül egy sokkal árnyaltabb kép bontakozik ki az olaszországi fennhatóság alatt álló hadifoglyok harctéri felhasználásáról. Az olasz fronton a dezertőrök száma elenyésző volt,¹⁰² így az olasz hatóságok szemében az utólag „elnyomott nemzetiségüként” emlegetett hadifoglyok egyáltalán nem tűntek természetes szövetségesnek, és a Monarchia ellenségeinek. A Monarchia részéről megfogalmazott panasz, miszerint a hadifoglyok nemzetiség szerinti szétválasztása a Monarchia felbomlását szolgálta, erős kritikával kezelendő. Ez a meglehetősen pontatlan és elnagyolt tőrészvonal mentén végrehajtott izolációs politika a különféle nemzetiségeket még 1918 első felére sem választotta szét teljesen, illetve nem is ebből a célból került erre sor. A fogságba ejtés pillanatában már meglévő nemzetiségi feszültségek kezelése volt a cél, nem ezek fel erősítése. Ahol viszont a hadifoglyok kérelmezték, ott külön táborokat is létrehoztak. (Lásd a későbbi nemzetiségi légiók alapját képező padulai hadifogolytábor esetét.) Tökéletes munkát viszont itt se sikerült elérni, hiszen ugyanoda sikerült koncentrálni a Csehszlovák Nemzeti Tanács álláspontjával egyetértő, és az azzal szemben állást foglaló cseheket, akik így ugyanazon táboron belül kerültek egymással konfliktusba. A lengyel példa alapján azt is tudjuk, hogy teljes mértékű nemzetiségi szétválasztásra nem is volt lehetősége az olasz katonai hatóságoknak. A padulai táborban készített 1917 végi felmérés alapján a hadifoglyoknak több, mint a fele nem is lépett be a légióba. A kimaradók magas aránya látszik az összes nemzetiségi légió esetében, ha az 1919. május elsejei állapotot tükröző 2. sz. mellékletet vizsgáljuk.

Számos forrás beszél belépési kényszerről. Helyesebben erős agitációs nyomást érdemes említeni. Túl sok esetről tudunk, amikor a hadifogly mindenféle retorzió nélkül mondott nemet a belépésre. Sőt, a belépés sok esetben nem is javította automatikusan a hadifogly életkörülményeit. A légiókba belépő ugyanis ugyanúgy osztrák–magyarnak számított, így 1919-ben az ellátás az ő esetükben is hiányos volt.

A légiók felkarolása és hosszas tárgyalások után történő felállítása sem éppen az a sikertörténet, mint amelyet egyes első világháború utáni munkák sugallanak. Az „elnyomott nemzetiségű” hadifogly csupán eszköz volt, amelyben nem is mindig bíztak meg az olasz hatóságok. A belépők között eleve volt olyan, aki visszakozni kívánt, és az éles helyzetben történő bevetés során is csak megfelelő számú kísérő társaságában kaphatott szerepet. Már amikor kapott. A légiók tagságának jelentős részét ugyanis a fegyverszünetet követően szervezték meg. A világháborút lezáró békek aláírásáig pedig változatosan alakult azon hadifoglyok sorsa, akiket nem sikerült még 1918 végén hazaszállítani. Volt akiket a nemzetközi feszültségek miatt tartottak vissza az olasz hatóságok, másokat anyagi természetű

¹⁰² Az 1915. július 15–31. és 1918. szeptember 1–15. időintervallumban összesen 169 404 hadifogly került olasz kézbe, akik mellé 5954 dezertőr társult. AUSSME, F–11, 112, 8. Prigionieri e disertori. Statistika.

követelésekre hivatkozva őriztek még 1919 végén is Olaszországban. Olyanokat is, akiknek a visszatartása nemzetközi jogi nonszensz volt. Számos olyan személyről tudunk, aki a Monarchia hadifoglyaként a fronton szolgált egy munkásosztag tagjaként, és olasz kézbe került. Ekkor már nem számítottak hadifogolynak, mégis az olasz hatóságok internálták őket. Ez várt az albániai osztrák–magyar fogságból elszökött oroszokra, akiket Altamurába internáltak és a breszt-litovszki békét követően sem adtak át a hazaszállításukért felelős genovai orosz konzulnak. Az érdekeltek tiltakozását követően a szigetekre, jellemzően Szardíniára szállították őket az olasz hatóságok, mint veszélyes idegeneket.¹⁰³ Hasonló volt az albániai szökevény románok esete, akiket Serviglianóban internáltak. A román kormány ugyanis nem tudott gondoskodni a hazaszállításukról, így az olasz hatóságoktól kérte további internálásukat.¹⁰⁴

A harcok elmúltával sem javult a helyzet. 1919 elején az olasz belügyi hatóságok több olyan erdélyi románt állítottak elő, akik a román hadsereg katonájaként a Monarchia fogságába kerültek, és az olasz fronton alkalmazták őket valamiféle munkára, majd az 1918. októberi olasz offenzíva olasz kézre juttatta őket. Egységesen mindegyik vizsgált személy megjárta a veronai hadifogolytábor, ahonnan elengedték ugyan őket, de ezt követően hiába végeztek tisztességes munkát Olaszországban, megfelelő dokumentumok hiányában az olasz hatóságok nem tudtak mit kezdenek velük. Külföldiek voltak, így az olaszok a bevált ellenőrzéshez folyamodtak: összegyűjtötték őket.¹⁰⁵ Ez volt az a pont, amikor a volt hadifoglyok kezeléséből idegenrendészeti kérdés lett.

¹⁰³ ASDMAE, GPO 1915–1918, 361, 12100.1. sz. Olvashatatlan, 1918. augusztus 2.

¹⁰⁴ ASDMAE, GPO 1915–1918, 361, 145531. sz. Olvashatatlan, 1918. augusztus 2.

¹⁰⁵ Lásd például Mihutu Aron esetét: AUSSME, F–11, 129, 5, 12183.32/105009. sz. Olvashatatlan, 1919. március 1.

I. sz. melléklet: Kimutatás az első piavei csata során fogságba ejtett hadifogyokról (fő)¹⁰⁶

	Nemzetiség	1. hadsereg	3. hadsereg	4. hadsereg	6. hadsereg	7. hadsereg	8. hadsereg	Összesen
	Magyar	–	517	3	524	–	602	1646
	Szerbhorvát	–	560	10	732	–	107	1409
	Lengyel	–	755	39	6	5	220	1026
	Csehszlovák	3	206	67	66	8	455	805
	Német	2	285	109	221	7	137	761
	Rutén	–	291	169	–	5	18	483
	Szlovén	–	323	2	47	–	–	372
	Román	–	16	1	67	1	141	226
	Olasz	–	31	2	–	–	–	33
	Összesen	5	2984	402	1664	–	1680	6761
	Magyar	–	170	398	77	–	–	645
	Szerbhorvát	–	2804	66	329	–	–	3199
	Lengyel	1	484	2	93	–	1	581
	Csehszlovák	–	117	158	45	–	–	320
	Német	2	205	16	486	–	1	710
	Rutén	–	37	–	10	–	–	47
	Szlovén	–	–	2	17	–	–	19
	Román	–	100	6	17	–	–	123
	Olasz	–	2	1	1	–	–	4
	Összesen	3	3919	649	1075	–	2	5648
	A teljes vizsgált időszak alatt	8	6903	1051	2739	–	1680	12 409

¹⁰⁶ AUSSME, F–II, 112, 6. Keltetés és iktatószám nélküli kimutatás.

2. sz. melléklet: 1919. május 1-jével így oszlottak meg nemzetiség szerint a hadiövezetben tartózkodó, és úgy általában az olasz hatóságok felügyelete alatt álló hadifoglyok (fő)¹⁰⁷

	Olasz háterszág			Hadiövezet			Összesen
	Hadifogoly táborokban és kórházakban	Nemzeti légrókbán	Összesen	Olaszországban	Balkánon	Összesen	
Olasz	838	–	838	–	122	122	960
Osztrák	52 750	–	52 750	37 996	7073	45 069	97 819
Magyar	50 528	–	50 528	27 318	4026	31 344	81 872
Csehszlovák	3832	37 617	41 449	–	139	139	41 588
Román	5754	17 873	23 627	–	11	11	23 638
Jugoszláv	21 440	–	21 440	18 972	946	1918	41 358
Lengyel	3889	8659	12 558	–	400	400	12 958
Rutén	25 123	–	25 123	11 337	2482	13 819	38 942
Egyéb	15 255	–	15 255	485	22	507	15 762
Összesen	179 419	64 149	243 568	96 108	15 221	111 329	354 897

¹⁰⁷ AUSSME, f. F–II, 132, I. Carletti, Róma, 1919. május 11., 16120. sz. átirat.

RÖVIDÍTÉSEK

ACS, PCM PGM.	Archivio Centrale dello Stato, Presidenza del Consiglio dei Ministri Prima Guerra Mondiale
ASDMAE, CP.	Archivio Storico Diplomatico del Ministero degli Affari Esteri, Conferenza della Pace
ASDMAE, GPO 1915–1918.	Archivio Storico Diplomatico del Ministero degli Affari Esteri, Gabinetto Politico Ordinario 1915–1918
ASV, Segr. Stato, Guerra.	Archivio Segreto Vaticano, Segreteria di Stato, Guerra.
AUSSME, F–11.	Archivio Ufficio Storico dello Stato Maggiore dell'Esercito, Commissione per l'Interrogatorio dei prigionieri di guerra
SSRSAS, AA. EE. SS.	Segreteria di Stato Sezione per i Rapporti con gli Stati Archivio Storico

BIBLIOGRÁFIA

- Balla* 2019. *Balla Tibor: A Nagy Háború osztrák–magyar tábornokai. Altábornagyok.* Budapest, 2019.
- Battistella* 1924. *Battaglia del Montello XV-XXIII Giugno MCMXVIII nel VI° anniversario.* A cura di *Oreste Battistella.* Treviso, 1924.
- Buccioli* 1998. *Buccioli, Eugenio: Dalla Moldava al Piave. I legionari cecoslovacchi sul fronte italiano nella grande guerra.* Portogruaro, 1998.
- Cappellano* 1996. *Cappellano, Filippo: Le legione romena* In: *Studi storico militari* 1996. Roma, 1996. 227–344. o.
- Carteny* 2019. *Carteny, Andrea: Il congresso di Roma e le nazionalità oppresse.* In: *Il 1918. La Vittoria e il Sacrificio. Congresso di studi storici internazionali.* Roma, 2019. 75–87. o.
- Comando 3^a Armata, Ufficio informazioni 1918. *Comando 3^a Armata, Ufficio informazioni: Inchieste e statistiche sui prigionieri A[ustro]. U[ngarici]. catturati nella battaglia del Piave (giugno-luglio 1918) e concentrati al campo della 3a armata. Fascicolo n. 7. [1918.]*
- Crociani* 2019. *Crociani, Piero: Stranieri in grigio-verde.* In: *Il 1918. La Vittoria e il Sacrificio. Congresso di studi storici internazionali.* Roma, 2019. 231–249. o.
- DDI 5/IV. *I Documenti Diplomatici Italiani. Quinta Serie Vol. IV. A cura di Ettore Ancheri.* Roma, 1973.

- DDI 5/IX. I Documenti Diplomatici Italiani. Quinta Serie Vol. IX. A cura di *Ettore Anghieri*. Roma, 1983.
- DDI 5/VI. I Documenti Diplomatici Italiani. Quinta Serie Vol. VI. A cura di *Federico Curato*. Roma, 1988.
- DDI 5/VII. I Documenti Diplomatici Italiani. Quinta Serie Vol. VII. A cura di *Ettore Anghieri*. Roma, 1978.
- DDI 5/VIII. I Documenti Diplomatici Italiani. Quinta Serie Vol. VIII. A cura di *Ettore Anghieri*. Roma, 1980.
- DDI 5/X. I Documenti Diplomatici Italiani. Quinta Serie Vol. X. A cura di *Ettore Anghieri*. Roma, 1985.
- DDI 5/XI. I Documenti Diplomatici Italiani. Quinta Serie Vol. XI. A cura di *Ettore Anghieri*. Roma, 1986.
- De Martini* 2016. *De Martini, Mirella*: La Grande Guerra dei legionari cechi e slovacchi sul fronte italiano. Segni e luoghi della memoria in provincia di Vicenza e dintorni. In: Raccolta di Studi „la Legione ceco-slovacca in Italia e la grande guerra. Roma, 2016. 11–22. o.
- Ferrari* 1929. *Ferrari, Giuseppe Carmine*: Relazione del campo di prigionieri colerosi all’isola dell’Asinara nel 1915–16 (guerra italo-austriaca). Roma, 1929.
- Gaucsik* 2017. Az állameszme kritikusa. Tarján Ödön válogatott kisebbség- és gazdaságpolitikai beszédei és írásai. Szerk. *Gaucsik István*. Budapest, 2017.
- Glant* 2009. *Glant Tibor*: A 14 pont története és mítosza. *Külgügyi Szemle*, 8. (2009.) 4. sz. 84–99. o.
- Glant* 2020. Az Egyesült Államok útja Trianonhoz – Az Inquiry és Magyarország jövője, 1917–1918. Szerk. *Glant Tibor*. Budapest, 2020.
- Hall* 2018. *Hall Géza*: Hadifogságom naplója. A bevezetőt és a jegyzeteket írta, a szövegrendezést végezte *Nöbl János*. In: Somogy Megye múltjából. (Levéltári évkönyv 45–46.) Szerk. *Récsei Balázs*. Kaposvár, 2018. 59–114. o.
- Helan* 2014. *Helan, Pavel*: La legione Cecoslovacca in Italia. In: Il Patto di Roma e la Legione Ceco-Slovacca. Tra Grande Guerra e Nuova Europa. A cura di *Francesco Leoncini*. Vittorio Veneto, 2014. 66–78. o.
- József* 1933. *József főherceg*: A világháború. Amilyenek én láttam. VI. k. Budapest, 1934.
- József* 1934. *József főherceg*: A világháború. Amilyenek én láttam. VII. k. Budapest, 1934.

- Juhász* 2018. Trianon és az olasz diplomácia. Dokumentumok a békeszerződés előkészítéséről 1919–1920. A forrásszövegeket válogatta, fordította, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta *Juhász Balázs*. Budapest, 2018.
- Kšišnan* 2019. *Kšišnan, Michal*: L’homme qui parlait avec les étoiles. Milan Rastislav Štefánik, héros franco-slovaque de la Grande Guerre. Paris, 2019.
- Kykal* 2018. *Kykal, Tomáš*: Verlorene Söhne? Die Tsechchen an der Südwestfront und die Tschechoslowakische Legion in Italien im Jahr 1917. In: 1917. L’anno della crisi. Aspetti militari, economico-sociali, nazionali. A cura di *Nicola Fontana – Robert Kratzer – Oswald Mederle – Anna Pisetti – Camillo Zadra*. Rovereto, 2018. 89–100. o.
- Pupo* 2014. La vittoria senza pace. Le occupazioni militari italiane alla fine della Grande Guerra. A cura di *Raoul Pupo*. Roma–Bari, 2014.
- Réczey* 1933. *Réczey Ferenc*: Háborús irodalom és alsó vezetés. *Magyar Katonai Szemle*, 3. (1933.) 2. sz. 29–101. o.
- Residori* 2019. *Residori, Sonia*: «Nessuno è rimasto ozioso». La prigionia in Italia durante la Grande Guerra. Milano, 2019.
- Romei Longhena
adatlap Fascicolo personale di Giovanni Girolamo ROMEI LONGHENA. In: Scheda Senatore, Senato della Repubblica. [http://notes9.senato.it/web/senregno.nsf/All/CC0EC0DF79C-1C1CB4125646F005F1985/\\$FILE/1926%20Romei%20Longhena%20Giovanni%20Girolamo%20fascicolo.pdf](http://notes9.senato.it/web/senregno.nsf/All/CC0EC0DF79C-1C1CB4125646F005F1985/$FILE/1926%20Romei%20Longhena%20Giovanni%20Girolamo%20fascicolo.pdf) (A letöltés időpontja: 2020. május 25.)
- Salzano* 2016. *Salzano, Mario Giulio*: Il campo di concentramento per prigionieri di guerra di Fonte d’Amore e la formazione della Legione cecoslovacca (1916–1918). *Storia e problemi contemporanei*, 29. (2016) 71. sz. 139–160. o.
- Sondel-Cedarmas*
2016. *Sondel-Cedarmas, Joanna*: I polacchi dell’Impero Austro-Ungarico e il fronte italiano nelle memorie dei legionari. In: La Grande Guerra e la Polonia in Europa. Atti del convegno, Roma 12–13 novembre 2015. A cura di *Andrea Ciampani – Piotr Salwa*. Roma, 2016. 87–103. o.
- Szénássy* 1990. Naplójegyzet az olasz hadifogságból. Közli: *Szénássy Zoltán*. *Honismeret*, 18. (1990.) 5–6. sz. 107–114. o.
- Szenti* 1988. *Szenti Tibor*: Vér és pezsgő: Harctéri naplók, visszaemlékezések, frontversek, tábori és családi levelek az első világháborúból. Budapest, 1988.

Van Kessel 2016. *Van Kessel, Tamara: Foreign Cultural Policy in the Interbellum: The Italian Dante Alighieri Society and the British Council Contesting the Mediterranean.* Amsterdam, 2016.

Verlustliste
N° 243. Verlustliste N° 243. 1915. augusztus 20. Wien, 1915.

Balázs Juhász

THE ISSUE OF ETHNICITY IN ITALIAN CAPTIVITY AND THE PROBLEMATICS OF
THE ITALIAN ETHNIC LEGIONS

(Abstract)

The structural weakness of the Austro-Hungarian Empire was due to the contradictory ethnic endeavours of its population. National awakening appeared in different forms in the cases of all nationalities, but the dual form of government was not able to handle these centripetal powers. The states of the Entente knew well this kind of weakness of the dual monarchy, and by the end of World War One they established several ethnic legions. In Italy there were such military formations as well, but the majority of prisoners of war administered by the military authorities did not join these ethnic legions from among which many could not be deployed on the front after the ceasefire of Padova. That is, it is worth examining who joined these squads organised on ethnic basis, what role they played in the war, and what the Italian authorities thought about the issue of ethnic military formations.

Balázs Juhász

DIE NATIONALITÄTENFRAGE IN DER ITALIENISCHEN KRIEGSGEFANGENSCHAFT
UND DIE PROBLEMATIK DER NATIONALITÄTENLEGIONEN IN ITALIEN

(Resümee)

Die Österreichisch-Ungarische Monarchie verdankte ihre strukturelle Schwäche größtenteils den widersprüchlichen nationalen Bestrebungen ihrer Einwohner. Das nationale Erwachen erschien bei jeder Ethnie unterschiedlich, aber die dualistische Staatsform konnte mit diesen zentripetalen Kräften nicht umgehen. Die Entente-Staaten kannten diese Schwäche der Monarchie gut und stellten bis zum Ende des Weltkriegs bereits mehrere verschiedene Arten von Nationalitätenlegionen auf. Auch in Italien existierten solche Verbände, jedoch schloss sich der bedeutende Teil des von den Militärbehörden verwalteten Kriegsgefangenenbestandes den Nationalitätenlegionen nicht an. Von diesen konnte im Übrigen die eine oder andere zur Zeit des Waffenstillstands von Villa Giusti gar nicht an der Front eingesetzt werden. Es lohnt sich also zu untersuchen, wer sich diesen Nationalitätenverbänden anschloss und warum, welche Rolle diese im Weltkrieg spielten und wie die italienischen Behörden zu der Frage der Nationalitätenverbände standen.

Balázs Juhász

LA QUESTION DES NATIONALITES EN CAPTIVITE ITALIENNE ET LA
PROBLEMATIQUE DES LEGIONS ETHNIQUES D'ITALIE

(Résumé)

La faiblesse structurelle de la Monarchie austro-hongroise était principalement due aux aspirations nationales discordantes de ses habitants. Le réveil national des ethnies se manifestait de façon différente, mais le régime dualiste était incapable de gérer ces forces centripètes. Les pays de l'Entente connaissaient bien cette faiblesse de la Monarchie. De différentes légions ethniques furent créées à la fin de la Première Guerre mondiale. Il en existait aussi quelques-unes en Italie, mais la plupart des prisonniers de guerre relevant des autorités militaires n'ont rejoint aucune de ces légions. Par ailleurs, certaines d'entre elles ne pouvaient pas être engagées sur le front au moment de l'armistice de Padoue. Il convient donc d'examiner qui a rejoint ces unités ethniques et pour quels motifs, quel rôle elles ont joué dans la guerre mondiale et comment les autorités italiennes les voyaient.

Балаж Юхас

ПРОБЛЕМА НАЦИОНАЛЬНОСТИ В ИТАЛЬЯНСКОМ ВОЕННОМ ПЛЕНУ И
ПРОБЛЕМАТИКА ЭТНИЧЕСКИХ ЛЕГИОНОВ В ИТАЛИИ

(Резюме)

Структурная слабость Австро-Венгерской Монархии во многом объяснялась благодаря противоречивым национальным устремлениям своих жителей. Национальное пробуждение проявлялось по-разному для каждой этнической группы, но дуалистическая форма государства не могла справиться с этими центроостремительными силами. Эта слабость Монархии была хорошо известна государствам Антанты, и к концу Первой Мировой Войны были сформированы несколько многообразные этнические легионы. Такие формирования существовали и в Италии, однако значительная часть военнопленных, находящихся под управлением военных властей, не присоединялась к национальным легионам, некоторые из которых не могли быть брошены на фронт и во время перемирия в Падуе. Поэтому стоит исследовать кто и почему присоединился к этим этническим формированиям, какова была их роль во Второй Мировой Войне и как итальянские власти относились к вопросу об этнических образованиях.

A HADTÖRTÉNETI INTÉZET ÉS MÚZEUM KÖNYVTÁRA

KRÁMLI MIHÁLY

AZ OSZTRÁK-MAGYAR MONARCHIA CSATAHAJÓI

1904–1914

HADTÖRTÉNETI
INTÉZET ÉS
MÚZEUM